

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ЗАВДАННЯ
до проведення практичних занять та самостійної роботи
з дисципліни «Економіка підприємства»
для студентів всіх спеціальностей

Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України
Вінницький національний технічний університет

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ЗАВДАННЯ
до проведення практичних занять та самостійної роботи
з дисципліни «Економіка підприємства»
для студентів всіх спеціальностей

Вінниця
ВНТУ
2011

Рекомендовано до друку Методичною радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 9 від 19.05.2011 р.)

Рецензенти:

В. В. Зянько, доктор економічних наук, професор

П. В. Чалюк, кандидат економічних наук, професор

Методичні вказівки та завдання до проведення практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Економіка підприємства» для студентів всіх спеціальностей / Уклад. М. В. Бальзан, Т. М. Пілявоз, Л. Д. Глущенко. – Вінниця : ВНТУ , 2011. – 109 с.

В методичних вказівках викладено основи теорії та практики з 10 тем економіки підприємства. Наведені основні теоретичні положення та формули, необхідні для розв'язання задач, розроблено практичні завдання для самостійного виконання та самостійного розв'язання, питання для самоконтролю та тестові завдання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу. Методичні вказівки містять також словник основних термінів та рекомендовану літературу.

Розраховано на студентів економічних та технічних спеціальностей вищих навчальних закладів, слухачів, які набувають другу економічну освіту, центрів перенавчання та підвищення кваліфікації працівників підприємств, організацій.

ЗМІСТ

1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	5
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1 «Підприємство в соціально орієнтованій ринковій економіці».....	6
1.1 Теоретична частина.....	6
1.2 Завдання для самостійного виконання.....	7
1.3 Запитання для самоконтролю.....	7
1.4 Тестові завдання.....	9
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2 «Основні засоби підприємства».....	13
2.1 Теоретична частина.....	13
2.2 Завдання для самостійного виконання.....	18
2.3 Завдання для самостійного розв'язання.....	20
2.4 Запитання для самоконтролю.....	21
2.5 Тестові завдання.....	22
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3 «Виробнича потужність підприємства».....	28
3.1 Теоретичні відомості.....	28
3.2 Завдання для самостійного виконання.....	29
3.3 Задачі для самостійного розв'язання.....	31
3.4 Запитання для самоконтролю.....	32
3.5 Тестові завдання.....	32
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4 «Оборотні засоби підприємства».....	36
4.1 Теоретична частина.....	36
4.2 Завдання для самостійного виконання.....	38
4.3 Задачі для самостійного розв'язання.....	39
4.4 Запитання для самоконтролю.....	41
4.5 Тестові завдання.....	42
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5 «Персонал підприємства».....	46
5.1 Теоретична частина.....	46
5.2 Завдання для самостійного виконання.....	47
5.3 Задачі для самостійного розв'язання.....	48
5.4 Запитання для самоконтролю.....	49
5.5 Тестові завдання.....	50
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6 «Оплата праці на підприємстві».....	55
6.1 Теоретична частина.....	55
6.2 Завдання для самостійного виконання.....	58
6.3 Запитання для самоконтролю.....	61
6.4 Тестові завдання.....	62
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7 «Витрати на виробництво та собівартість продукції підприємства».....	68
7.1 Теоретична частина.....	68
7.2 Завдання для самостійного виконання.....	69

7.3	Задачі для самостійного розв'язання	69
7.4	Запитання для самоконтролю	71
7.5	Тестові завдання	71
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8 «Ціноутворення на підприємстві»		76
8.1	Теоретична частина.....	76
8.2	Завдання для самостійного виконання.....	77
8.3	Задачі для самостійного розв'язання	78
8.4	Запитання для самоконтролю	78
8.5	Тестові завдання	79
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9 «Прибуток та рентабельність підприємства»		81
9.1	Теоретична частина.....	81
9.2	Завдання для самостійного виконання.....	85
9.3	Задачі для самостійного розв'язання	86
9.4	Запитання для самоконтролю	87
9.5	Тестові завдання	88
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10 «Економічна безпека підприємства».....		92
10.1	Теоретична частина.....	92
10.2	Завдання для самостійного виконання.....	93
10.3	Запитання для самоконтролю	94
10.4	Тестові завдання	94
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ		97
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА		107

1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

У вищих навчальних закладах України навчальними планами передбачено вивчення курсу «Економіка підприємства», що є базовою загальноекономічною дисципліною, оскільки охоплює всі ключові підрозділи прикладної економіки, організації та забезпечення ефективного господарювання на рівні основної структурної ланки суспільного виробництва, дає необхідну сукупність теоретичних і практичних знань з управління ринковою економікою на сучасному етапі її розвитку в Україні.

Економіка підприємства як певна галузь науки і навчальний курс базується на пізнанні та свідомому використанні економічних законів і закономірностей функціонування і розвитку підприємств.

Метою вивчення дисципліни є формування у студентів сучасного економічного мислення і системи спеціальних знань про базові поняття щодо господарсько-фінансової діяльності підприємства, змісту її окремих напрямів та їх взаємозв'язку, системи показників, що її характеризують.

У результаті виконання практичних та самостійних завдань студент повинен:

- засвоїти економічно-правові основи функціонування підприємства в системі ринкових відносин, основні напрями та види його діяльності; види підприємств, що функціонують в Україні;
- розраховувати вартість основних засобів, амортизаційні відрахування та показники використання основних засобів підприємства;
- визначати виробничу потужність механічного та складального цеху;
- розраховувати нормативи оборотних засобів у виробничих запасах, у незавершеному виробництві, у запасах готової продукції та показники ефективності використання оборотних засобів підприємства;
- визначати чисельність робітників, які працюють відрядно або погодинно, необхідних для виконання конкретного технологічного процесу;
- розраховувати заробітну плату працівників за різними формами та системами оплати праці;
- складати калькуляцію собівартості одиниці продукції;
- визначати ціни на продукцію підприємства;
- розраховувати прибуток та рентабельність продукції підприємства;
- закріпити знання з економічної безпеки та розрахунку фінансової стійкості підприємства.

Практичні завдання складаються з теоретичної частини, в якій розкриваються основні теоретичні положення та формули, необхідні для розв'язання задач, багатоваріантне практичне завдання та задачі для самостійного розв'язування, питання для самоконтролю та тестові завдання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: Підприємство в соціально орієнтованій ринковій економіці

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання з основних засад функціонування підприємства в системі ринкових відносин.

1.1 Теоретична частина

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським Кодексом України та іншими законами.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

Кожне підприємство має історично сформовану конкретну назву – завод, фабрика, шахта тощо. Кожне підприємство є юридичною особою, має закінчену систему звітності та обліку, системний баланс, розрахунковий рахунок в банку, печатку з власною назвою, а також товарний знак.

Головні напрямки діяльності:

– вивчення ринку товарів, або ситуаційний аналіз (комплексне дослідження ринку, рівня конкурентноспроможності і ціни на продукцію, інших вимог покупців товару, методів формування попиту і каналів товарообігу, зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства);

– інноваційна діяльність (охоплює науково-технічні розробки, технологічну і конструкторську підготовку виробництва, впровадження технічних, організаційних та інших нововведень, формування інвестиційної політики на найближчі роки, визначення обсягу необхідних інвестицій тощо);

– виробнича діяльність (обґрунтування обсягу виготовлення продукції певної номенклатури і асортименту відповідно до потреб ринку; формування маркетингових програм для окремих ринків і кожного виду продукції, їх оптимізація відносно виробничих можливостей підприємства; збалансування виробничої потужності і програми випуску продукції на поточний і кожний наступний рік прогнозного періоду; забезпечення виробництва необхідними матеріально-технічними ресурсами; розробка і дотримання узгоджених у часі графіків випуску продукції);

– комерційна діяльність (реклама, організація збуту продукції, розвиток системи товарних бірж, стимулювання покупців);

– післяпродажний сервіс (гарантійне обслуговування, пуско-налагоджувальні роботи, забезпечення запчастинами тощо).

До інтегрованих напрямків відносяться:

– економічна діяльність (стратегічне і поточне планування, облік і звітність, ціноутворення, система оплати праці, ресурсне забезпечення виробництва, зовнішньоекономічна та фінансова діяльність тощо);

– соціальна діяльність.

1.2 Завдання для самостійного виконання

1. Правові основи функціонування підприємства.
2. Особливості визначення головних напрямків діяльності підприємств різних форм власності та сфер діяльності.
3. Мета створення та особливості функціонування об'єднань підприємств.
4. Активізація підприємницької діяльності в Україні.
5. Тенденції та проблеми розвитку малих підприємств в Україні.
6. Проблеми створення та функціонування спільних підприємств в Україні.
7. Державне регулювання діяльності підприємств.
8. Проблеми малого бізнесу та шляхи їх вирішення.

1.3 Запитання для самоконтролю

1. Дайте характеристику підприємства як первинної ланки виробничої сфери.

2. Назвіть основні економічні, організаційні та юридичні ознаки підприємства.

3. Чи є ознаками підприємства такі положення:

- складання закінченого бухгалтерського балансу;
- наявність печатки з найменуванням підприємства;
- майно господарюючого суб'єкта обліковується на балансі вищої організації;
- збитки господарюючого суб'єкта покриваються за рахунок перерозподілу доходів інших господарюючих суб'єктів;
- господарюючий суб'єкт має статут, що визначає напрямок його господарської діяльності;
- володіє правом складати договори, несе юридичну та економічну відповідальність за їх виконання.

4. Чи можна назвати підприємством – якщо ні, то чому – такі господарюючі суб'єкти:

- їдальню, що входить у склад промислового підприємства, майно якої знаходиться на балансі останнього;
- універсам;
- універмаг;
- сім'ю, що займається вирощуванням картоплі в особистому господарстві та реалізацією її на колгоспному ринку;
- школу;
- міську лікарню;
- ресторан.

5. У чому полягають економіко-правові основи функціонування підприємств?

6. Якими законодавчими актами регулюється господарська діяльність підприємств?

7. Назвіть права підприємства, що йому надані Господарським кодексом України.

8. За якими ознаками класифікують підприємства?

9. Дайте характеристику організаційно-правового механізму функціонування різних видів підприємств.

10. На якій підставі створюються об'єднання підприємств? Які саме об'єднання підприємств Вам відомі?

11. Розкрийте економічні особливості діяльності різних видів підприємств.

12. Розкрийте механізм функціонування підприємства.

13. Що являє собою зовнішнє середовище підприємства? Які його основні характеристики?

14. Які фактори зовнішнього середовища впливають на функціонування підприємства?

15. Дайте характеристику основних елементів зовнішнього середовища підприємства та взаємозв'язку між ними.

16. Дайте характеристику факторів прямого впливу.

17. Визначте фактори непрямого впливу на діяльність підприємства.

18. Що собою являє державне регулювання діяльності підприємства? Доведіть його доцільність чи недоцільність у ринковій економіці.

19. Визначте форми впливу держави на економіку підприємства.

20. Розкрийте механізм прямого державного регулювання діяльності підприємства.

21. Дайте характеристику непрямого регулювання діяльності підприємств державою.

1.4 Тестові завдання

1. У Господарському кодексі України визначено, що підприємство – це:

а) господарюючий суб'єкт, що має у власності, господарському веденні чи оперативному керуванні відособлене майно, і відповідає щодо своїх зобов'язань цим майном;

б) група людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети;

в) самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності;

г) організаційно-цілісна сукупність взаємодіючих структур, поєднаних для досягнення визначених цілей.

2. До загальних ознак підприємства не слід відносити:

а) єдність і цілісність майнового комплексу, як правило, із замкнутою технологічною структурою;

б) специфічність господарської діяльності, що спрямована на виробництво продукції чи надання послуг;

в) ведення автономного бухгалтерського обліку і складання балансу;

г) обов'язкова наявність товарного знаку.

3. До формальних ознак підприємства не відносять:

а) наявність печатки;

б) ведення бухгалтерського обліку;

в) наявність планового відділу;

г) наявність статуту.

4. До основних ознак підприємства не слід відносити:

а) право вступати в господарські відносини з іншими юридичними і фізичними особами;

б) повну майнову відповідальність перед партнерами в рамках, що обумовлені господарським законодавством;

в) наявність реєстраційного свідоцтва;

г) відсутність визначеного власника на майно підприємства.

5. До підприємств можна віднести наступний суб'єкт господарювання:

а) їдальню, що знаходиться в складі промислового підприємства, і майно якої відображено в балансі останнього;

б) особу, що займається вирощуванням овочів у власному господарстві та їх реалізацією на колгоспному ринку;

в) особу, що займається індивідуальною трудовою діяльністю, пов'язаною з виробництвом одягу і подальшою реалізацією через комісійний магазин;

г) фермерське господарство;

д) усі відповіді правильні.

6. Яка із зазначених ознак не відповідає положенню підприємства в ринковій економіці:

а) головний мотив діяльності – одержання прибутку;

б) розподіл відповідальності за результати діяльності між підприємством і державою;

в) мінімально-необхідний ступінь державного втручання в діяльність підприємства;

г) повна автономія і самостійність підприємства.

7. Підприємства в ринковій економіці переважно знаходяться в такій формі власності:

а) державній;

б) приватній;

в) кооперативній;

г) муніципальній.

8. Рівень відповідальності підприємств за результати своєї діяльності в ринковій економіці характеризується:

а) повною відповідальністю, аж до особистого майна;

б) розподілом відповідальності між підприємством і державою;

в) мінімальним ризиком господарської діяльності;

г) усі відповіді правильні.

9. Критерієм оцінки ефективності господарської і фінансової

діяльності підприємств у ринковій економіці є:

- а) ступінь виконання планових завдань;
- б) рівень рентабельності капіталу;
- в) ступінь досягнення конкурентної переваги;
- г) рівень продуктивності праці.

10. Відповідно до Господарського кодексу України у складі підприємства інші юридичні особи:

- а) можуть бути, якщо це передбачається статутом підприємства;
- б) можуть бути, якщо це передбачається законодавством;
- в) не можуть бути;
- г) за згодою засновників.

11. Критерієм, що використовується у випадку віднесення підприємства до виду «малого» є:

- а) розмір господарської діяльності;
- б) форма власності;
- в) положення на споживчому ринку;
- г) чисельність працівників та обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг).

12. Основною ознакою відмінності господарчих товариств є:

- а) особливості формування майна;
- б) ступінь майнової відповідальності;
- в) особливості оподаткування;
- г) непередбачений термін функціонування.

13. Командитному товариству найбільш властива така риса, як:

- а) рівномірний розподіл ризику між засновниками;
- б) формування майна за рахунок пайових внесків засновників у грошовій і майновій формі;
- в) різний ступінь участі в управлінні товариством, що базується на майновій відповідальності.

14. Товариства з обмеженою відповідальністю більш поширені, ніж товариства з повною відповідальністю в зв'язку з тим, що:

- а) засновані переважно на власній праці їхніх членів;
- б) їхнє майно формується за рахунок оренди засобів виробництва;
- в) його члени несуть відповідальність у рамках вкладеного ними капіталу в статутний фонд;
- г) його члени несуть солідарну відповідальність у рамках усього власного майна.

15. Згідно з Господарським кодексом України підприємства мають право поєднувати свою діяльність у:

- а) асоціації, корпорації, консорціуми, концерни;
- б) асоціації, корпорації, картелі, концерни;
- в) асоціації, картелі, корпорації, консорціуми.

16. Консорціум - це:

- а) договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності, що не має права втручатися у виробничу і комерційну діяльність будь-якого з його учасників;
- б) статутне об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного чи групи підприємців;
- в) договірне об'єднання, створене на основі об'єднання виробничих, наукових і комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;
- г) тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо).

17. Яка з перерахованих форм державного регулювання не належить до форм прямого впливу?

- а) стимулювання розвитку малих підприємств шляхом надання пільг під час оподаткування, одержання державних кредитів, створення фондів сприяння розвитку малих підприємств;
- б) антимонопольний контроль за діяльністю підприємств;
- в) державний контроль за якістю продукції;
- г) державне регулювання правил продажу окремих видів товарів, умов і термінів збереження і реалізації, маркування, обміну та інше.

18. До форм непрямого державного регулювання діяльності підприємств належить:

- а) забезпечення реальної рівноправності під час найму на роботу та оплати праці незалежно від статі, релігії, місця проживання;
- б) регламентація порядку і валюти розрахунків зі споживачами (без електронно-касового апарата і з ним, за національну чи іноземну валюту, без декларування джерел доходу чи з ним);
- в) регулювання експортно-імпортних і бартерних операцій підприємств;
- г) антимонопольний контроль за діяльністю підприємств.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: «Основні засоби підприємства»

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання сутності, класифікації та особливостей функціонування основних засобів підприємства, а також розвинути практичні навички з розрахунку вартості основних засобів, амортизаційних відрахувань та показників використання основних засобів підприємства.

2.1 Теоретична частина

Основні фонди – це сукупність створених суспільною працею матеріально-речових цінностей, які цілком і в незмінній формі діють протягом тривалого часу (більше одного року) і поступово втрачають свою вартість в міру спрацювання, переносять її частинами на вартість виготовленої продукції.

Як встановлено у пп. 14.1.138 п. 14.1 ст. 14 Розділу I Податкового кодексу, **основними засобами** визнаються матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються підприємством для використання у господарській діяльності, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом, та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Одиницею обліку основних фондів є об'єкт основних фондів.

Будь-який об'єкт, який відноситься до основних фондів, має декілька вартісних оцінок, зокрема: первісну, відновну, залишкову, справедливую, ліквідаційну. Це обумовлено терміном функціонування основних фондів, зміною їх відтворення в окремі періоди часу.

Первісна вартість – це вартість основних фондів в момент їх придбання і взяття на баланс або введення в експлуатацію:

$$B_n = B_{np} + B_{\partial} + B_m + B_{з\partial} + B_{in} \quad (1.1)$$

або

$$B_n = B_{cn} + B_{obl} + B_z + B_{inv} \quad (1.2)$$

де B_{np} – витрати на придбання об'єкта основних фондів, грн.;

B_{∂} – витрати на доставку об'єкта основних фондів, грн.;

B_m – витрати на монтаж об'єкта основних фондів, грн.;

$B_{з\partial}$ – витрати на запуск у дію об'єкта основних фондів, грн.;

B_{cn} – витрати на спорудження об'єкта, грн.;

$B_{обл}$ – витрати на обладнання, що встановлюється на спорудженому об'єкті, грн.;

$B_{ін}$ – інші супутні витрати, пов'язані з придбанням або спорудженням об'єкта основних фондів, грн.

Відновна вартість основних фондів – це вартість їхнього відтворення у нинішніх умовах з урахуванням сучасного рівня цін, норм і розцінок.

$$B_е = \frac{B_n}{\left(1 + \frac{\Delta\Pi_{np}}{100}\right)^t}, \quad (1.3)$$

де B_n – первісна вартість об'єкта основних фондів, грн.;

$\Delta\Pi_{np}$ – річний приріст продуктивності праці в країні, %;

t – кількість років, що пройшли від року створення діючого об'єкта основних фондів.

Відновна вартість основних фондів з урахуванням їх зносу:

$$B^{3н}_е = B_е - (t \cdot AB), \quad (1.4)$$

де AB – щорічна сума амортизаційних відрахувань.

Залишкова вартість об'єкта основних фондів характеризує ту частину вартості основних фондів, яка ще не перенесена на виготовлену продукцію, або різниця між вартістю, за якою об'єкт основних фондів був взятий на баланс підприємства (первісною або відновною) та сумою зносу, накопиченого за весь термін експлуатації об'єкта.

$$B_з = B_n - C_{зн}, \quad (1.5)$$

де $B_з$ – залишкова вартість об'єкта основних фондів;

B_n – первісна вартість об'єкта основних фондів;

$C_{зн}$ – сума накопиченого зносу об'єкта основних фондів за весь термін його експлуатації.

Залишкова вартість за чинним бухгалтерським обліком називається також **балансовою вартістю** основних фондів.

Ліквідаційна вартість – це сума, яку підприємство очікує отримати від реалізації і ліквідації об'єкта основних фондів після закінчення терміну його експлуатації за вирахуванням очікуваних витрат, пов'язаних з його реалізацією або ліквідацією.

Різниця між первісною вартістю основних фондів та ліквідаційною вартістю об'єкта основних фондів становить **вартість об'єкта основних фондів, що амортизується**.

При наявності інформації про термін придбання і вибуття основних фондів, середньорічна вартість основних фондів визначається за формулою:

$$\bar{B} = B_{ноч} + \frac{\Pi \cdot r_1}{12} - \frac{B \cdot r_2}{12}, \quad (1.8)$$

де $B_{ноч}$ – вартість основних фондів на початок періоду;

P, B – вартість відповідно введених та виведених основних фондів протягом періоду;

r_1, r_2 – кількість повних місяців відповідно з моменту введення і вибуття основних фондів до кінця періоду.

В процесі функціонування основні фонди поступово зношуються, втрачаючи при цьому свої споживчі властивості. Для відтворення фізично спрацьованих основних фондів та заміни технічно застарілих засобів праці необхідні кошти, які поступово накопичуються через амортизаційні відрахування (амортизація).

Амортизація – це поступове перенесення вартості основних фондів на вартість виготовленої продукції, виконаних робіт і послуг з метою їх повного відновлення.

Нарахування амортизації проводиться протягом усього терміну їх експлуатації. Здійснюється це у вигляді амортизаційних відрахувань, які включаються у собівартість продукції. Амортизаційні відрахування обчислюють за певними нормами протягом строку корисного використання об'єкта при визнанні цього об'єкта активом (зарахування його на баланс).

Підприємство самостійно визначає термін корисного використання (експлуатації) об'єкта основних фондів, виходячи із технічних, технологічних, економічних, екологічних та інших чинників.

Норма амортизації – це річні відсотки відшкодування вартості зношеної частини основних фондів.

Норми амортизації обчислюються за такою формулою:

$$H_a = \frac{B_n - B_l}{B_n \cdot T_{кв}} \cdot 100, \quad (1.9)$$

де B_n, B_l – відповідно первісна та ліквідаційна вартість об'єкта основних фондів;

$T_{кв}$ – строк корисного використання, роки.

Нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття основних фондів з експлуатації.

Класифікаційний перелік груп основних засобів та інших необоротних активів у Податковому кодексі (табл. 2.1) майже повністю дублює відповідні положення П(С)БО 7 «Основні засоби».

Підпунктом 145.1.5 п. 145.1 ст. 145 Розділу III Податкового кодексу встановлено, що амортизація основних засобів нараховується із застосуванням таких методів:

- 1) прямолінійного;
- 2) зменшення залишкової вартості;
- 3) прискореного зменшення залишкової вартості (причому цей метод застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів основних

засобів, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби));

4) кумулятивного;

5) виробничого.

Таблиця 2.1 - Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів і мінімально допустимих строків їх амортизації.

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
група 1 - земельні ділянки	-
група 2 - капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
група 3 - будівлі,	20
споруди,	15
передавальні пристрої	10
група 4 - машини та обладнання	5
З них	
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 гривень	2
група 5 - транспортні засоби	5
група 6 - інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
група 7 - тварини	6
група 8 - багаторічні насадження	10
група 9 - інші основні засоби	12
група 10 - бібліотечні фонди	-
група 11 - малоцінні необоротні матеріальні активи	-
група 12 - тимчасові (нетитульні) споруди	5
група 13 - природні ресурси	-
група 14 - інвентарна тара	6
група 15 - предмети прокату	5
група 16 - довгострокові біологічні активи	7

Всі ці методи передбачені П(С)БО 7 «Основні засоби». Податковим кодексом передбачено особливості щодо можливості застосування того чи іншого методу амортизації для окремих груп основних засобів та інших необоротних активів. А відповідно до ст. 145 Розділу III Податкового

кодексу на основні засоби груп 1 та 13 амортизація взагалі не нараховується.

Амортизація основних засобів, як встановлено у ст. 145 Податкового кодексу, проводиться до досягнення залишкової вартості об'єктом його ліквідаційної вартості.

Амортизація об'єкта основних засобів нараховується протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, встановленого платником податку, але не менше мінімально допустимого строку помісячно, починаючи з місяця, що настає за місяцем введення об'єкта основних засобів в експлуатацію і зупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та інших видів поліпшення та консервації.

Показниками динаміки (руху) основних фондів є коефіцієнт оновлення і коефіцієнт вибуття, які розраховуються на основі балансу основних фондів.

Коефіцієнт оновлення основних фондів визначається за формулою

$$K_{он} = \frac{П}{B_{кін}} \cdot 100. \quad (1.12)$$

Коефіцієнт вибуття основних фондів визначається за формулою

$$K_{в} = \frac{B}{B_{поч}} \cdot 100, \quad (1.13)$$

де $B_{кін}$, $B_{поч}$ – вартість основних фондів відповідно на кінець і на початок періоду;

$П$, B – вартість відповідно введених і виведених з експлуатації основних фондів.

Для оцінки ефективності використання основних фондів застосовуються показники фондівіддачі, фондоємності та фондоозброєності.

Фондівіддача визначається за формулою:

$$\Phi B = \frac{Q}{\bar{B}}, \quad (1.14)$$

де Q – обсяг виготовленої продукції;

\bar{B} – середньорічна первісна вартість основних виробничих фондів.

Фондоємність розраховується за формулою:

$$\Phi \epsilon = \frac{\bar{B}}{Q}. \quad (1.15)$$

Фондоозброєність визначається як відношення вартості основних виробничих фондів до чисельності промислово-виробничого персоналу (працівників основної діяльності):

$$\Phi O = \frac{\bar{B}}{\bar{Ч}_{ПВП}}, \quad (1.16)$$

де \bar{B} – середньорічна первісна вартість основних виробничих фондів;

$\bar{Ч}_{ПВП}$ – середньооблікова чисельність промислово-виробничого персоналу (або робітників).

2.2 Завдання для самостійного виконання

Завдання 2.1

На основі даних таблиці 2.2 необхідно:

1. Розрахувати балансову (залишкову) вартість основних засобів.
2. Визначити амортизаційні відрахування кожного об'єкта основних засобів в поточному році.
3. Визначити середньорічну вартість основних фондів, розрахувати коефіцієнти оновлення та вибуття основних фондів.
4. Визначити показники використання основних фондів в поточному році.

Таблиця 2.2 - Початкова вартість основних фондів, тис. грн.

Найменування	Номер варіанта														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Об'єкти основних засобів															
1. Будівлі	600	500	399	400	650	620	630	560	530	542	580	852	652	635	698
2. Споруди	42,1	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55
3. Передавальні пристрої	29,7	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43
4. Машини і устаткування	950	964	954	963	962	958	987	958	942	936	946	981	971	982	949
5. Транспортні засоби	60,3	60,2	63,2	67,1	69,2	66,6	65,3	64,2	70,1	69	63	65	67	63	62
6. Інструмент	82,2	90	92	93	91	96	95	94	98	78	100	152	96	55	69
7. Виробничий інвентар	15,7	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	19,5	20	21	22
8. Господарський інвентар	12,4	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	19,5	18,6	17,4	16,2
9. Інші основні фонди	17,2	20	22	23	24	21	21,1	23,2	25,5	17,9	16,2	19,7	17,2	17,6	17,9
10. Комп'ютери, мобільні телефони	24,5	23	22	21	20	26	21	25	29	24	28	27	30	19	18
Коефіцієнт зносу	III група	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45	0,45
	IV група	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35	0,35
	V група	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	VI група	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Вартість придбаних в розрахунковому році: (тис. грн / місяць)															
- машин і устаткування	301/03	300/03	305/04	306/05	307/06	308/07	309/08	302/09	303/02	302/06	298/03	299/04	280/07	299/10	321/02
- транспортних засобів	12,8/09	13/10	14/11	15/02	16/05	17/03	18/11	19/05	20/08	10/09	11/07	11,5/08	12,5/06	13,5/09	14,5/04

Продовження табл. 2.2

А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Вартість вибувчих в розрахунковому році: (тис. грн./ місяць)															
- інструменту	14,7/05	14,1/05	14,2/06	14,3/08	14,0/06	14,5/10	14,8/09	14,9/08	14,7/06	15/05	15,1/04	15,2/03	15,4/02	15,6/11	15,7/07
- виробничого інвентарю	3/10	5/10	3/03	4/06	5/07	8/09	9/11	5/06	9/08	10/06	6/06	7/08	4/10	6/11	7/09
Річний обсяг виробленої продукції, тис. грн.	1200	1300	1400	1500	1600	1700	1750	1650	1850	1250	1350	1420	1550	1269	1458
Середньооблікова чисельність персоналу, чол.	450	350	369	400	456	478	489	456	452	463	412	489	465	435	420

Завдання 2.2

Є дані по підприємству (табл. 2.3).

Необхідно визначити:

1. Вартість основних фондів за різними видами їх оцінки.
2. Суму амортизаційних відрахувань прямолінійним методом.
3. Показники технічного стану основних фондів.

Таблиця 2.3 – Початкові дані

Найменування	Номер варіанта														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Ціна придбання ОФ, тис. грн.	10	12	15	18	20	11	13	14	17	16	19	10	12	15	20
2. Транспортні витрати, тис. грн.	1,2	1,5	1,3	1,1	1,3	1,2	1,4	1,5	1,2	1,3	1,4	1,6	1,1	1,5	1,1
3. Вартість монтажних робіт, тис. грн.	0,8	0,5	1,1	0,6	0,7	1,1	0,8	0,9	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1	1,1
4. Виведені з експлуатації протягом року, тис. грн.	2	4	6	3	2	5	4	6	7	8	9	5	3	6	8
5. Місяць виведення	1	3	2	5	4	6	7	9	8	10	11	2	4	6	9
6. Введено в експлуатацію ОФ протягом року, тис. грн.	7	8	9	7	8	10	6	9	5	11	14	15	16	12	10
7. Місяць введення	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	11	8	6	7	5
8. Витрати на капітальний ремонт, тис. грн.	3	4	5	6	5	3	4	2	4	3	6	5	4	3	2
9. Нормативний строк служби, років	5	6	7	8	9	10	3	4	5	6	7	8	9	5	10
10. Вартість металобрухту від ліквідації ОФ, тис. грн.	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,1	0,8	0,3	0,2	0,5	0,6	0,7	0,4	1
11. Вартість робіт з демонтажу, тис. грн.	0,5	0,6	0,3	0,5	0,6	0,3	0,4	0,5	0,4	0,2	0,1	0,3	0,6	0,7	0,8

2.3 Завдання для самостійного розв'язку

Задача 2.1

Вартість основних фондів на початок планового періоду складає 2660 тис. грн. У березні планується введення в експлуатацію основних фондів на суму 220 тис. грн. 1 серпня планується вилучення основних фондів на суму 160 тис. грн. Визначити середньорічну вартість основних фондів і вартість основних фондів на кінець планового року.

Задача 2.2

Визначити відновну вартість автоматичної лінії з розливу безалкогольних напоїв, якщо відомо, що її первісна вартість 100 тис. грн., лінія експлуатується 3 роки, середньорічний приріст продуктивності праці по народному господарству становив 1 %. Якою буде відновна вартість лінії з урахуванням зносу, якщо відомо, що річна норма амортизації становить 15 %?

Задача 2.3

Повна первісна вартість обладнання 2000 тис. грн. Його можлива ліквідаційна вартість 50 тис. грн., термін використання обладнання – 10 років. Розрахувати суму фізичного зносу об'єкта в нормальних умовах функціонування через 5 років після введення в дію.

Задача 2.4

Первісна вартість основних виробничих фондів підприємства на початок року складає 40 млн. грн. Протягом року були введені в дію машини на суму 3 млн. грн. та виведено з експлуатації обладнання на суму 2 млн. грн. Знос фондів на початок року складав 30 %, а норма амортизації за рік – 10 %. Визначте: а) первісну вартість основних фондів на кінець року; б) суму амортизації за рік; в) залишкову вартість основних фондів на кінець року.

Задача 2.5

Повна первісна вартість верстата – 10,2 тис. грн., строк експлуатації – 8 років. Затрати на модернізацію складають 2,3 тис. грн., витрати по демонтажу – 0,2 тис. грн., залишкова вартість верстата – 0,5 тис. грн.

Визначте річну суму амортизаційних відрахувань та норму амортизації за умов лінійного методу нарахування.

Задача 2.6

Визначте річну суму амортизаційних відрахувань за такими способами нарахування амортизації.

1. Прямолінійний метод.

Придбаний об'єкт вартістю 120 тис. грн. зі строком експлуатації 5

років.

2. Метод зменшення залишкової вартості.

Придбаний об'єкт основних засобів вартістю 100 тис. грн. зі строком експлуатації 5 років.

3. Кумулятивний метод.

Придбаний об'єкт основних засобів вартістю 150 тис. грн. Строк експлуатації встановлений в 5 років.

Задача 2.7

Визначити показники використання основних фондів (фондовіддачу, фондоємність, фондоозброєність), якщо відомо, що вартість основних фондів на початок року становить 690 тис. грн. У лютому буде введено основних фондів на 60 тис. грн., у липні – на 50 тис. грн. Обсяг випуску продукції становить 9500 тис. грн. Чисельність промислово-виробничого персоналу 794 чол.

Задача 2.8

Обчислити показники використання основних фондів, фондоозброєності робітників та коефіцієнт зносу основних фондів на кінець року, якщо відомо, що первісна вартість основних фондів на початок року 10 млн. грн., на кінець року – 12,1 млн. грн., залишкова вартість основних фондів на кінець року 11,3 млн. грн. За звітний період валова продукція склала 25 млн. грн., чисельність робітників у максимально тривалій зміні 3200 чоловік.

2.4 Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте роль виробничих фондів у здійсненні процесу виробництва та реалізації продукції.

2. Дайте визначення сутності основних фондів та їх призначення в підприємстві.

3. Чи існує зв'язок між економічними категоріями «основні фонди», «основні виробничі фонди»?

4. Назвіть ознаки за якими класифікують основні фонди підприємства.

5. Дайте класифікацію основних фондів за ознакою функціонального призначення, участі у виробничих процесах.

6. Що собою являють активні та пасивні основні фонди?

7. Дайте характеристику видової (виробничої) структури основних фондів підприємства. Розкрийте фактори та тенденції динаміки виробничої структури основних фондів.

8. Які оцінки використовують для визначення наявності та руху основних фондів?

9. Що характеризують натуральні показники основних фондів і з

якою метою вони використовуються?

10. Призначення вартісних показників оцінки основних фондів, їх види і сутність.

11. Розкрийте необхідність і значення періодичної переоцінки та індексації основних фондів підприємства.

12. Які види зносу основних фондів ви знаєте? Дайте визначення кожному.

13. Розкрийте сутність амортизації основних фондів підприємства.

14. Які методи амортизації основних фондів підприємства існують?

15. Які фактори враховуються під час вибору методу амортизації основних фондів?

16. Розкрийте методичні підходи до обґрунтування доцільності застосування окремих методів амортизації. Який критерій вибору слід використовувати?

17. Охарактеризуйте порядок групування основних фондів з метою нарахування амортизації відповідно до діючого законодавства.

18. Назвіть види відтворення основних фондів. Наведіть приклади простого та розширеного відтворення.

19. Які види ремонтів ви знаєте? Дайте характеристику кожного з них, а також наслідків їх здійснення.

20. Які завдання вирішують під час аналізу стану та ефективності використання основних фондів?

21. Дайте характеристику показникам, що характеризують ступінь зносу та інтенсивність відновлення основних фондів підприємства.

22. Завдяки яким показникам визначають ефективність використання основних фондів? Наведіть алгоритми їх розрахунку і дайте економічну характеристику кожного.

2.5 Тестові завдання

1. До складу основних виробничих фондів входять:

- а) будівлі, споруди, передавальні пристрої, транспортні засоби;
- б) будівлі, споруди, передавальні пристрої, устаткування, незавершене виробництво, інструменти і прилади, транспортні засоби;
- в) будівлі, споруди, машини, устаткування, транспортні засоби, інструменти і прилади, запаси сировини і матеріалів.

2. Ознака, що лежить в основі поділу основних фондів на активну та пасивну частину, це:

- а) цільове призначення;
- б) рівень дохідності;
- в) ступінь спрацьованості;
- г) характер участі у виробничих процесах.

3. До активної частини основних виробничих фондів відносяться:

- а) машини, устаткування, передавальні пристрої;
- б) будівлі, споруди, інвентар;
- в) будівлі, споруди, незавершене виробництво, готова продукція;
- г) незавершене виробництво, машини, транспортні засоби

4. До пасивної частини основних виробничих фондів відносяться:

- а) машини, споруди, транспортні засоби, збутова мережа;
- б) будівлі, споруди, інвентар;
- в) устаткування, силові і робочі машини, вимірювальні прилади і техніка.

5. Основні фонди під час зарахування на баланс підприємства в результаті придбання, будівництва оцінюються за:

- а) відновною вартістю;
- б) первісною вартістю;
- в) залишковою вартістю.

6. Виробнича структура основних фондів відображає:

- а) склад і співвідношення основних фондів відносно ролі і функцій у технологічному процесі;
- б) склад і співвідношення основних фондів між їх активною та пасивною частками;
- в) склад і співвідношення основних фондів між їх групами за віком;
- г) склад і співвідношення основних фондів за їх призначенням.

7. Відновна вартість основних фондів дорівнює:

- а) фактичній сумі витрат підприємства на придбання, транспортування, монтаж, побудову і спорудження основних засобів;
- б) первісній вартості за вирахуванням зносу;
- в) витратам на створення, будування, придбання, транспортування і монтаж даного предмета основних засобів у сучасних умовах, за діючими цінами на момент переоцінки;
- г) вартості, за якою основні фонди відображаються на балансі підприємства.

8. Залишкова вартість основних фондів відображає:

- а) вартість основних фондів, що ще не перенесена на витрати виробництва й обігу;
- б) їхню ринкову вартість;
- в) можливу ціну їхнього продажу;
- г) вартість основних фондів на момент їхньої ліквідації.

9. До первісної вартості необоротних активів включають такі витрати:?

- а) витрати на ліквідацію основних засобів;
- б) прямі податки;
- в) витрати на доставку основних засобів;
- г) витрати на сплату відсотків за користування кредитом.

10. Під фізичним зносом основних фондів розуміють:

- а) зменшення вартості машин і устаткування в результаті впровадження нових ефективних їх видів;
- б) постійну втрату основними фондами своєї первісної вартості в процесі виробництва;
- в) постійну втрату основними фондами своєї первісної вартості, що відбувається з ними в процесі виробництва чи їх бездіяльності.

11. Амортизація основних фондів – це:

- а) знос основних фондів;
- б) процес перенесення вартості основних фондів на собівартість виготовленої продукції;
- в) відтворення основних фондів;
- г) витрати з утримання основних фондів.

12. Норма амортизації (%) показує:

- а) яка сума коштів витрачається на відтворення основних фондів;
- б) нормативний термін експлуатації основних фондів;
- в) частку балансової вартості основних фондів, що щорічно переноситься на створену продукцію.

13. Метод якої амортизації дозволяє вирішити проблему заміни основних фондів з виникненням перевищення темпів морального зносу над темпами фізичного зносу?

- а) рівномірної;
- б) прискореної;
- в) нерівномірної;
- г) прямолінійної.

14. До методів нарахування амортизації необоротних активів відносять?

- а) пропорційний;
- б) мультиплікаційний;
- в) математичний;
- г) прямолінійний.

15. Сума амортизаційних відрахувань використовується на:

- а) науково-технічний розвиток підприємства;

б) відтворення й удосконалення основних фондів підприємства;
в) покриття матеріальних витрат підприємства і виплату заробітної плати.

16. Розрахунок амортизаційних відрахувань методом залишку, що зменшується, передбачає:

- а) нарахування амортизації відповідно до норм амортизації рівномірно, протягом нормативного строку служби;
- б) здійснення значної частки амортизаційних відрахувань в перший рік використання основних фондів (до 30%);
- в) нарахування амортизації на підставі залишкової вартості;
- г) нарахування амортизації на підставі строку корисної служби основних фондів.

17. Прискорена амортизація означає:

- а) начислення амортизації за сумою цифр числа років експлуатації основних фондів;
- б) начислення амортизації відповідно до норм амортизації рівномірно, протягом нормативного строку служби;
- в) засіб формування процесу накопичення капіталу, прискорення оновлення та модернізації машин і устаткування з метою підвищення конкурентоспроможності на світових ринках;
- г) начислення амортизації на підставі залишкової вартості.

18. Коефіцієнт оновлення основних фондів розраховується на підставі:

- а) середньорічної вартості основних фондів;
- б) вартості основних фондів на початок року;
- в) залишкової вартості основних фондів;
- г) вартості основних фондів на кінець року.

19. Фондовіддача розраховується на підставі:

- а) вартості основних фондів на початок року;
- б) середньорічної вартості основних фондів;
- в) середньорічної вартості активної частки основних фондів;
- г) вартості основних фондів на кінець року.

20. Ефективність використання основних фондів визначається такими показниками:

- а) коефіцієнтом оновлення та коефіцієнтом вибуття;
- б) фондовіддачею та фондоемністю;
- в) коефіцієнтом інтенсивного використання основних фондів;
- г) коефіцієнтом екстенсивного використання основних фондів.

21. Коефіцієнт екстенсивного використання основних фондів відображає:

- а) загальну ефективність використання основних фондів;
- б) ефективність використання устаткування відносно часу;
- в) ефективність використання устаткування відносно його потужності;
- г) рух основних фондів.

22. Фондоємність розраховується на підставі:

- а) обсягу випущеної продукції;
- б) обсягу готових виробів;
- в) обсягу реалізованої продукції;
- г) обсягу готових виробів та напівфабрикатів.

23. Коефіцієнт вибуття основних фондів розраховується на підставі:

- а) вартості основних фондів на кінець року;
- б) середньорічної вартості основних фондів;
- в) залишкової вартості;
- г) вартості основних фондів на початок року.

24. До форм простого відтворення основних фондів відносяться:

- а) капітальний ремонт;
- б) нове будівництво і розширення діючих підприємств;
- в) реконструкція, технічне переоснащення, модернізація устаткування.

25. Розширене відтворення основних фондів не здійснюється у формі:

- а) заміни застарілих елементів основних фондів;
- б) реконструкції підприємства;
- в) нового будівництва;
- г) модернізації основних фондів.

26. Збереження засобів праці в придатному для виробничого використання стані шляхом проведення регулярних ремонтно-профілактичних операцій з метою усунення дрібних несправностей і запобігання прогресуючому фізичному зносу – це:

- а) поточний ремонт;
- б) капітальний ремонт;
- в) модернізація;
- г) реконструкція.

27. Підвищення технічного рівня виробництва без розширення існуючих виробничих площ можливе за рахунок проведення:

- а) капітального ремонту;
- б) технічного переозброєння діючого підприємства;
- в) реконструкції діючого підприємства;
- г) розширення діючого підприємства;
- д) нового будівництва.

28. Показник фондівдачі характеризує:

- а) оборотність оборотних засобів;
- б) питомі витрати основних фондів на 1 грн. реалізованої продукції;
- в) рівень технічної озброєності праці;
- г) обсяг товарної продукції, що приходить на 1 грн. основних виробничих фондів.

29. Показник фондоемності характеризує:

- а) розмір основних виробничих фондів, що приходить на 1 робітника;
- б) вартість основних фондів, що приходить на 1 грн. продукції, що випускається;
- в) вартість реалізованої продукції, що приходить на 1 грн. основних виробничих фондів.

30. Екстенсивне використання основних виробничих фондів характеризують:

- а) фондоемність, фондівдача;
- б) коефіцієнт завантаження устаткування;
- в) фондоозброєність праці;
- г) рентабельність виробництва;
- д) прибуток підприємства.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: «Виробнича потужність підприємства»

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання та розвинути практичні навички з розрахунку виробничої потужності механічного та складального цеху.

3.1 Теоретичні відомості

Виробнича потужність – це максимально можливий випуск продукції підприємством (цехом, підрозділом, ділянкою тощо) при умові найповнішого використання обладнання та виробничих площ, застосування передової технології, прогресивних форм і методів організації виробництва.

Виробнича потужність групи технологічного обладнання (M_i) де виконується i -та технологічна операція при виготовленні конкретного виробу, визначається за формулою:

$$M_i = \frac{\Phi_p \cdot C_i \cdot K_\epsilon}{t_i}, \quad (3.1)$$

де Φ_p – режимний фонд часу роботи обладнання за розрахунковий (плановий) період (за рік, квартал, місяць тощо), хв., визначається за формулою:

$$\Phi_p = F_p \cdot P \cdot T_{зм} \cdot (1 - \alpha), \quad (3.2)$$

де F_p – число робочих днів за плановий період;

P – число змін;

$T_{зм}$ – тривалість зміни, хв.;

α – втрати часу (у відносних одиницях) на плановий ремонт, налагодження обладнання та технологічні перерви, ($\alpha = 0,02 - 0,12$);

C_i – число одиниць взаємозамінюваного обладнання, шт.;

K_ϵ – коефіцієнт виконання норм, ($K_\epsilon = 1,01$ та вище);

t_i – час виконання i -тої технологічної операції, хв.

Якщо виготовлення виробу потребує виконання декількох різних операцій і по кожній з цих операцій виробнича потужність обладнання різна, то виробнича потужність цеху – M (дільниці) по даному виробу визначається за мінімальним значенням виробничої потужності ($M_{i \min}$) групи обладнання однієї із операцій. Тобто:

$$M = M_{i \min}. \quad (3.3)$$

Коефіцієнт завантаження групи обладнання (K_i), де виконується i -та технологічна операція, визначається за формулою:

$$K_i = \frac{M}{M_i}. \quad (3.4)$$

Середній коефіцієнт завантаження обладнання по цеху (дільниці) (K_c) можна визначити за формулою:

$$K_c = \frac{\sum_1^Z (K_i \cdot C_i)}{\sum_1^Z C_i}, \quad (3.5)$$

де Z – число операцій;

C_i – число одиниць обладнання на кожній операції, шт.

Виробнича потужність складального цеху або дільниці (M_C) розраховується за формулою:

$$M_C = \frac{\Phi_p \cdot S_{\text{ц}} \cdot \beta \cdot K_e}{S_e \cdot (1 + y) \cdot T_{\text{ц}}}, \quad (3.6)$$

де Φ_p – режимний фонд часу роботи цеху, ділянки за розрахунковий (плановий) період, хв.;

$S_{\text{ц}}$ – загальна площа цеху, м²;

β – частина площі цеху, яка використовується під виробничий процес.

Тоді – $S_{\text{ц}} \cdot \beta$ – корисна (виробнича) площа цеху, м²;

S_e – площа, яку безпосередньо займає виріб (верстак, стіл на якому проводиться складання виробу тощо), м²;

$$S_e = a \cdot b, \quad (3.7)$$

y – коефіцієнт (y відносних одиницях), який враховує площу підходів, під'їздів до робочого місця тощо;

Тоді: $S_B \cdot (1 + y)$ – робоча зона складання виробу, м²;

$T_{\text{ц}}$ – тривалість виробничого циклу виготовлення виробу, хв.;

K_e – коефіцієнт виконання норм, який планується;

a, b – габарити виробу в плані, м;

Коефіцієнт використання виробничої площі ($K_{\text{пл}}$) розраховується за формулою:

$$K_{\text{пл}} = \frac{N}{M_c}, \quad (3.8)$$

де N – число виробів, які були виготовлені за розрахунковий період часу, шт.

3.2 Завдання для самостійного виконання

Завдання 3.1

Для виготовлення виробу необхідно виконати 6 технологічних операцій на різних групах обладнання. Робота виконувалась в цеху протягом місяця, в якому було $F_p = 22$ робочих дні, в P змін по 8 годин, витрати часу на плановий ремонт – 0,05. Середній коефіцієнт виконання норм часу – 1,05. Дані наведені в табл. 3.1.

Визначити: виробничу потужність обладнання по кожній з шести операцій; виробничу потужність цеху та коефіцієнт завантаження кожної групи обладнання.

Таблиця 3.1 - Початкові дані

Номер варіанта	Номер технологічної операції												Число змін Р
	1		2		3		4		5		6		
	Норма часу t_1 , хв.	Число одиниць обладнання C_1 .	Норма часу t_2 , хв.	Число одиниць обладнання C_2 .	Норма часу t_3 , хв.	Число одиниць обладнання C_3 .	Норма часу t_4 , хв.	Число одиниць обладнання C_4 .	Норма часу t_5 , хв.	Число одиниць обладнання C_5 .	Норма часу t_6 , хв.	Число одиниць обладнання C_6 .	
1	2	3	5,1	7	4,1	6	8,2	12	3,6	5	9	13	1
2	6	12	6,2	12	8,9	18	3,1	6	12,1	24	7,6	15	2
3	6	15	4,1	10	3,2	8	12,2	30	2,2	5	8,1	20	3
4	12	14	5	6	7	8	9	10	12	14	23	26	3
5	2	6	3,1	9	4,6	14	3	9	8,2	25	5,1	15	2
6	1,5	6	2,1	8	0,9	4	7,1	28	1,9	8	3,1	12	1
7	6	3	23	11	8,1	4	10,2	5	7,9	4	16,4	8	2
8	6	2	23	8	12,2	4	8,9	3	6,1	2	24,5	8	3
9	5	8	2,6	4	6,6	10	12	19	7,1	12	10	16	2
10	6,1	9	5,1	7	10	14	12	17	23	32	1,9	3	1
11	3,1	5	4,9	8	10	17	5,5	19	8	13	1,2	2	1
12	7	14	4,8	9	7,1	14	23	45	9,3	19	2,5	5	2
13	32	16	4,4	2	9,8	5	21	10	6,1	3	8,1	4	3
14	43	21	3,9	2	9,5	5	21	11	7,9	4	3,7	2	3
15	6	2	8,9	3	42	15	23	8	12	4	9,2	3	3

Завдання 3.2

В складальному цеху здійснюється складання виробу. Визначити річну виробничу потужність складального цеху на підставі даних, наведених в табл. 3.2 :

Таблиця 3.2 - Початкові дані

Номер варіанта	Загальна площа цеху, $S_{ц}, м^2$	Коефіцієнт використання площі, β	Габарити виробу в плані, $a \times b, м^2$	Коефіцієнт, який враховує підходи та під'їзди до робочого місця, γ	Тривалість виробничого циклу складання виробу, $T_{ц}, хв.$	Число змін, Р
1	2	3	4	5	6	7
1	560	0,8	3,2x2,1	0,4	13	3
2	650	0,9	2,1x1,9	0,7	8	3
3	564	0,6	6,1x2,4	0,6	5	2
4	1376	0,98	1,2x1,1	0,3	4	2
5	867	0,5	1,3x1,4	0,4	3	1
6	598	0,74	0,8x1,2	0,5	7	1
7	988	0,46	0,9x1,4	0,3	6	3
8	593	0,49	0,7x2,1	0,8	5	3
9	983	0,85	2,3x0,87	0,67	9	3
10	1000	0,62	1,9x0,9	0,2	8	3
11	1487	0,84	5,5x1,2	0,43	4	1
12	598	0,55	3,2x1,4	0,54	3	1
13	650	0,72	2,2x1,1	0,58	6	1
14	967	0,96	2,1x0,9	0,28	7	1
15	600	0,48	0,87x3,6	0,32	8	2

Протягом року цех працював 254 робочих дні, по Р змін, тривалість зміни – 8 годин, витрати часу на переналагодження складальної площі – 0,07. Коефіцієнт виконання норм часу – 1,08.

3.3 Задачі для самостійного розв'язання

Задача 3.1

На початок року виробнича потужність цеху склала 15200 виробів. За планом реконструкції з 1 березня потужність цеху збільшиться на 2400 штук і в серпні – на 550 штук, а в жовтні потужність зменшиться на 480 штук. Визначити вихідну і середньорічну виробничу потужність.

Задача 3.2

Виробнича потужність підприємства на початок планового року склала 274 млн. грн. Середньорічний приріст потужності планується за рахунок: реконструкції сталеплавильного цеху – 37 млн. грн.; проведення організаційно-технічних заходів – 19 млн. грн. та зміни номенклатури продукції – 12 млн. грн. Вибуття виробничої потужності в результаті зносу основних фондів планується в сумі 18 млн. грн., в тому числі вибуття:

– обладнання з виробничою потужністю на виготовлення продукції на суму 9,5 млн. грн. планується з 1 липня;

– решти виробничої потужності у зв'язку зі зносом основних фондів планується з 1 жовтня.

Коефіцієнт використання середньорічної потужності 0,91. Розрахувати вихідну, середньорічну виробничу потужність, а також можливий обсяг продукції із розрахованої виробничої потужності у вартісному виразі.

Задача 3.3

Визначити виробничу потужність дільниці з виготовлення деталей.

Норми часу на виготовлення комплекту деталей такі: А – 30 хв., Б – 15 хв., В – 20 хв. Дільниця має 12 верстатів, режим роботи – двозмінний, тривалість зміни – 8 год., усього в році – 254 робочих дні.

Задача 3.4

На дільниці працюють 30 верстатів. Продуктивність одиниці обладнання – 15 виробів/год. Унаслідок організаційно-технічних заходів (поліпшення рівня використання робочого часу, якості первісної сировини) продуктивність у звітному періоді зросте на 15 %. Режим роботи підприємства – 1,5 зміни. Тривалість зміни – 7 годин. Коефіцієнт використання робочого часу – 0,92. У прогностному періоді 260 робочих днів. Коефіцієнт використання потужності – 0,87. Визначити прогностну виробничу потужність та очікуваний розмір випуску продукції.

Задача 3.5

Визначити потужність і коефіцієнт завантаження верстата за такими вихідними даними. У році 260 робочих днів. Режим роботи двозмінний, тривалість зміни 8 годин, втрати часу на ремонт верстата – 3 %. Річний план виготовлення деталей на верстаті 700 шт. Трудомісткість деталі 6 н.-год. Коефіцієнт виконання норм виробітку – 1,2.

3.4 Запитання для самоконтролю

1. Сформулюйте поняття виробничої потужності підрозділу.
2. Від яких факторів залежить виробнича потужність технологічного обладнання?
3. Від яких факторів залежить виробнича потужність складального цеху або дільниці?
4. Чому виробнича потужність визначається за мінімальним значенню M_{\min} ?
5. Як визначити число робочих днів за 1 рік?
6. Як визначити режимний фонд часу роботи технологічного обладнання?
7. Які бувають втрати часу, коли простоє технологічне обладнання?
8. Як визначається коефіцієнт завантаження для обладнання? Назвіть його величину для мінімального значення виробничої потужності.
9. Запишіть формулу для визначення середнього коефіцієнта завантаження обладнання.
10. Як визначається коефіцієнт використання робочої площі?
11. Назвіть основні шляхи збільшення виробничої потужності виробничого підрозділу з технологічним обладнанням.
12. Назвіть основні шляхи збільшення виробничої потужності складального цеху.

3.5 Тестові завдання

1. Виробнича потужність підприємства – це:
 - а) максимальний випуск продукції у вузькому місці;
 - б) система адресних завдань із виробництва продукції;
 - в) максимально можливий випуск продукції за певний період часу за умови максимально завантаження обладнання та виробничої площі;
 - г) максимально можливий річний випуск продукції з використанням технічних засобів.
2. Виробнича потужність підприємства – це:
 - а) наявне діюче виробниче обладнання всіх виробничих підрозділів;
 - б) максимально можливий обсяг випуску продукції при повному використанні виробничого обладнання;

- в) запланований обсяг виробництва продукції;
- г) сукупність його ресурсів.

3. Виробнича потужність не залежить від:

- а) номенклатури, асортименту та якості продукції, що випускається;
- б) кваліфікації робітників;
- в) тривалості виробничого циклу;
- г) наявного на підприємстві обладнання.

4. Одиниці вимірювання виробничої потужності підприємства:

- а) вартісні;
- б) трудові;
- в) натуральні;
- г) ті ж самі, за якими планується випуск продукції.

5. Виробнича потужність, що визначається періодично у зв'язку зі зміною вимог виробництва або з перевищенням проектних показників:

- а) проектна;
- б) поточна;
- в) резервна;
- г) планова.

6. Виробнича потужність, що визначається в процесі реконструкції діючого або будівництва нового підприємства:

- а) проектна;
- б) поточна;
- в) резервна;
- г) планова.

7. До факторів, що визначають виробничу потужність, відносяться:

- а) кількість устаткування (площі), фонд часу роботи устаткування, продуктивність устаткування;
- б) фактори технічного та організаційного рівня виробництва;
- в) продуктивність праці, продуктивність устаткування;
- г) виробнича програма.

8. При розрахунку виробничої потужності у багатомономенклатурному виробництві береться до уваги:

- а) корисний фонд робочого часу устаткування, кількість устаткування, трудомісткість одиниці продукції;
- б) корисний фонд робочого часу устаткування, кількість устаткування, трудомісткість одиниці типового виду продукції;
- в) корисний фонд робочого часу устаткування, кількість

устаткування, трудомісткість комплекту;

г) коефіцієнт виробничої потужності відносно груп устаткування, виробнича програма.

9. Очікуваний середній обсяг діяльності, що може бути досягнутий за умов звичайної діяльності підприємства протягом кількох років або операційних циклів з урахуванням запланованого обслуговування виробництва, називається:

- а) нормальною потужністю;
- б) виробничою (максимальною) потужністю;
- в) коефіцієнтом використання потужності.

10. Виробнича потужність підприємства визначається за потужністю підрозділів:

- а) основних;
- б) допоміжних;
- в) перспективних;
- г) що є вузькими місцями.

11. Виробнича потужність підрозділів визначається за потужністю обладнання:

- а) основного;
- б) допоміжного;
- в) резервного;
- г) що вводиться до експлуатації.

12. При визначенні виробничої потужності підприємства використовують фонд часу роботи обладнання:

- а) календарний;
- б) номінальний;
- в) плановий;
- г) фактичний.

13. При безперервному режимі роботи підприємства номінальний фонд часу роботи обладнання буде дорівнювати:

- а) фактичному;
- б) плановому;
- в) календарному;
- г) середньостатистичному.

14. З наведених нижче факторів не сприяють підвищенню ефективності використання виробничих потужностей підприємства:

- а) зниження серійності випуску продукції;

- б) збільшення змінності роботи устаткування;
- в) підвищення питомої ваги активної частини основних фондів в їх загальному обсязі;
- г) підвищення ступеня оновлення устаткування.

15. Середньорічна виробнича потужність підприємства розраховується як:

- а) потужність на початок періоду, скоригована на приріст потужності та зменшення потужності за рахунок вибуття;
- б) потужність на початок періоду, скорегована не тільки на приріст (зменшення) потужності, а й строки її введення (вибуття);
- в) середньоарифметичне із вхідної та вихідної потужності;
- г) потужність, що склалася станом на 1 червня відповідного періоду.

16. Коефіцієнт використання виробничої потужності розраховується як:

- а) частка від ділення запланованої річної продуктивності підприємства на середньорічну потужність;
- б) добуток потужності одиниці обладнання на кількість одиниць обладнання;
- в) частка від ділення трудомісткості кожного виробу на базову трудомісткість;
- г) частка від ділення вихідної виробничої потужності на вхідну.

17. Річна кількість продукції, що випустило підприємство, складає 360 тис. од., виробнича потужність підприємства – 400 тис. од. / рік. Коефіцієнт використання виробничої потужності складає:

- а) 0,7;
- б) 0,8;
- в) 0,9;
- г) 1,0.

18. На початок року виробнича потужність підприємства склала 200 тис. од. Протягом року відбулося збільшення потужності на 100 тис. од. Вихідна виробнича потужність підприємства склала:

- а) 100 тис. од.;
- б) 200 тис. од.;
- в) 300 тис. од.;
- г) 400 тис. од.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: «Оборотні засоби підприємства»

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання та розвинути практичні навички з розрахунку нормативів оборотних засобів у виробничих запасах, у незавершеному виробництві, у запасах готової продукції та показників ефективності використання оборотних засобів підприємства.

4.1 Теоретична частина

Оборотні засоби – це частина виробничих фондів підприємства, яка повністю споживається в кожному технологічному циклі виготовлення продукції і повністю переносить свою вартість на вартість цієї продукції.

У матеріально-предметному вираженні оборотні засоби є грошовими коштами, авансованими у запаси, частина з яких є предметами праці – речами, на які спрямовується людська праця, тобто все, що обробляється, перетворюється під впливом праці (сировина, матеріали) на продукти праці (вироби).

У грошовому виразі оборотні засоби є коштами: в касі, на розрахунковому рахунку підприємства в банку, в розрахунках підприємства з постачальниками, покупцями продукції, працівниками, за претензіями, кредитами банків тощо.

Нормовані оборотні засоби – це оборотні засоби, на які встановлені нормативи.

До нормованих оборотних засобів відносяться виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів та запаси готової продукції.

Ненормовані оборотні засоби – це оборотні засоби, на які нормативи не встановлюються. До них відносяться грошові засоби і засоби в розрахунках.

Нормування оборотних засобів обумовлено потребою визначення мінімального розміру оборотних засобів, необхідного для забезпечення безперервного і ритмічного функціонування підприємства.

Розглянемо особливості визначення нормативів оборотних засобів для окремих елементів нормованих оборотних засобів.

Норматив оборотних засобів у виробничих запасах визначається за формулою:

$$H_{\text{вз}} = P_{\text{д}} \cdot H_3, \quad (4.1)$$

де $P_{\text{д}}$ – середньоденна потреба підприємства в певному виді матеріальних ресурсів;

H_3 – норма запасу певного виду матеріальних ресурсів, дні.

Норма запасу матеріальних ресурсів (H_3) включає: транспортний, технологічний, підготовчий, поточний та страховий запаси.

Норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві ($H_{н.в.}$) створюється для забезпечення безперервного і ритмічного випуску продукції і залежить від обсягу виробництва, тривалості виробничого циклу і рівня наростання витрат у незавершеному виробництві.

Величина нормативу оборотних засобів у незавершеному виробництві визначається за формулою:

$$H_{н.в.} = Q_d \cdot T_{в.ц.} \cdot K_{н.в.}, \quad (4.2)$$

де Q_d – середньоденний обсяг випуску продукції, розрахований за виробничою собівартістю;

$T_{в.ц.}$ – тривалість виробничого циклу;

$K_{н.в.}$ – коефіцієнт наростання витрат на виробництво продукції.

Коефіцієнт наростання витрат характеризує ступінь готовності виробів і визначається за умови рівномірного нарощування витрат за формулою:

$$K_{нв} = \frac{M + 0,5 \cdot (C_1 - M)}{C_1} \text{ або } K_{нв} = \frac{C_0 + 0,5C_1}{C_0 + C_1}, \quad (4.3)$$

де M – сума матеріальних витрат на виробництво одного виробу;

C_1 – собівартість одиниці виробу;

C_0 – одноразові витрати на початку циклу виготовлення продукції.

Середньоденний обсяг випуску продукції (Q_d) розраховується за формулою:

$$Q_d = \frac{Q}{D}, \quad (4.4)$$

де Q – обсяг виготовленої продукції, оцінений за виробничою собівартістю;

D – кількість днів в періоді.

Норматив оборотних засобів у запасах готової продукції на складі підприємства, що призначена для продажу (H_{zn}), визначається як добуток одноденного випуску продукції за виробничою собівартістю (Q_d) на норму запасу готової продукції на складі в днях (H_3)

$$H_{zn} = Q_d \cdot H_3. \quad (4.5)$$

Сукупний норматив оборотних засобів підприємства (H_c) дорівнює сумі нормативів всіх елементів нормованих оборотних засобів

$$H_c = H_{вз} + H_{нв} + H_{mn} + H_{zn}, \quad (4.6)$$

де $H_{вз}$ – норматив оборотних засобів у виробничих запасах;

$H_{нв}$ – норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві;

H_{mn} – норматив оборотних засобів у витратах майбутнього періоду;

H_{zn} – норматив оборотних засобів у запасах готової продукції.

Для оцінювання ефективності використання оборотних засобів застосовується низка показників.

Коефіцієнт оборотності (кількість оборотів, швидкість обороту) визначається за формулою

$$K_{об} = \frac{P}{\overline{OЗ}}, \quad (4.7)$$

де P – виручка від реалізації;

$\overline{OЗ}$ – середній залишок оборотних засобів.

Коефіцієнт завантаження – величина обернена коефіцієнту оборотності.

$$K_з = \frac{\overline{OЗ}}{P}. \quad (4.8)$$

Тривалість одного обороту, в днях, обчислюється за формулою:

$$O = \frac{T}{K_{об}} = \frac{T}{P / \overline{OЗ}} = \frac{T \cdot \overline{OЗ}}{P}, \quad (4.9)$$

де T – кількість днів в періоді (вважається, що для місяця $T = 30$, кварталу $T = 90$, року $T = 360$);

P – виручка від реалізації.

Вивільнення (додаткове залучення) оборотних засобів розраховується за такими формулами:

$$\Delta \overline{OЗ} = (O_2 - O_1) \cdot \frac{P_2}{T} \quad (4.10)$$

або

$$\Delta \overline{OЗ} = \overline{OЗ}_2 - \frac{P_2}{K_{об1}}, \quad (4.11)$$

де O_2, O_1 – тривалість одного обороту відповідно у звітному і попередньому періодах (або за планом);

P_2 – обсяг реалізації за звітний період;

$K_{об1}$ – коефіцієнт оборотності у попередньому періоді.

4.2 Завдання для самостійного виконання

Завдання 4.1

На основі даних таблиці 4.1 необхідно:

1. Розрахувати норматив оборотних засобів у виробничих запасах, незавершеному виробництві та запасах готової продукції в поточному і наступному роках.

2. Визначити сукупний норматив оборотних засобів підприємства в поточному і наступному роках.

3. Розрахувати показники ефективності використання оборотних засобів (коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаження, тривалість одного обороту оборотних засобів) в поточному і наступному роках.

4. Визначити величину економії (або перевитрати) оборотних засобів внаслідок зміни тривалості одного обороту оборотних засобів.

Таблиця 4.1 – Початкові дані

Показники	Номер варіанта												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Витрати на виробництво продукції у поточно-му році – всього, тис. грн.	7135	7250	7000	7890	8000	7000	6500	8200	7460	7980	8100	7660	7590
В тому числі:													
- сировина і основні матеріали	1614	1500	1600	1650	1700	1750	1560	1460	1620	1730	1590	1680	1740
- допоміжні матеріали	298	300	260	250	265	270	283	289	291	269	320	350	278
- комплектувальні вироби	2320	2000	2100	2200	2300	2350	2250	2260	2270	2280	2290	3000	3210
2. Обсяг товарної продукції у поточному році, тис. грн.	9133	9500	9450	9230	9125	9354	8900	8700	8956	8799	9000	9200	8670
3. Реалізовано продукції у поточному році, тис. грн.	8832	8233	8450	8340	8530	8650	8790	8770	8900	8820	8942	8447	8672
4. Середня тривалість виробничого циклу, дні	22	22	23	22	23	22	23	22	23	22	23	22	23
5. Норми запасу оборотних засобів під запаси, дні													
- сировини і основних матеріалів	10	20	30	22	25	26	15	13	14	18	19	21	24
- допоміжних матеріалів	20	30	40	50	60	25	35	45	55				
- комплектувальних виробів	10	20	15	13	16	14	11	12	10	19	18	12	10
- готової продукції	2	10	3	8	9	4	6	7	10	2	5	6	8
6. Витрати на виробництво продукції в наступному році – всього, тис. грн.	5989	5800	5700	5900	5890	5780	6000	5630	5760	5840	5846	6100	7000
В тому числі:													
- сировина і основні матеріали	1514	1400	1500	1590	1650	1700	1660	1660	1700	1720	1600	1540	1680
- допоміжні матеріали	248	290	250	245	230	268	269	274	266	250	330	340	250
- комплектувальні вироби	2120	1500	1900	2000	2200	2160	2080	1900	2130	1980	2030	2800	2950
7. Запланований обсяг продукції на наступний рік, тис. грн.:													
- товарної	6032	6100	6520	5890	5990	6145	6220	6120	6000	5880	5970	6135	6400
- реалізованої	5633	5600	5500	5620	5460	5489	5578	5700	5720	5630	5670	5700	5540

4.3 Задачі для самостійного розв'язання

Задача 4.1

У 1 кварталі підприємство реалізувало продукції на 250 тис. грн., середньоквартальні залишки оборотних засобів склали 25 тис. грн. У 2 кварталі обсяг реалізації продукції збільшиться на 10 %, а час одного обороту оборотних засобів буде скорочено на 1 день.

Визначте:

а) коефіцієнт оборотності оборотних засобів та час одного обороту в днях у 1 кварталі;

б) коефіцієнт оборотності оборотних засобів та їх абсолютну величину в 2 кварталі;

в) вивільнення оборотних засобів у результаті скорочення тривалості одного обороту оборотних засобів.

Задача 4.2

Для забезпечення виробництва і реалізації продукції необхідна певна сума оборотних засобів. Виробнича програма – 700 виробів за рік, собівартість одного виробу – 150 грн. Коефіцієнт наростання витрат в незавершеному виробництві – 0,66. Витрати основних матеріалів на один виріб - 100 грн. за нормою запасу 25 днів. Витрати допоміжних матеріалів на річний випуск – 6000 грн. за нормою запасу 40 днів, палива – 3200 грн. та 30 днів, інших виробничих запасів – 9000 грн. та 60 днів. Витрати майбутніх періодів – 1000 грн. Норма запасу готової продукції – 5 днів.

Визначте нормативи оборотних засобів за елементами (виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція) та їх загальну суму.

Задача 4.3

У звітному періоді оборотні засоби підприємства склали 1400 тис. грн. Питома вага матеріалів в загальній сумі оборотних засобів – 25 %. У наступному році планується знизити витрати матеріалів на один виріб на 15 %. Визначте, яким буде розмір оборотних засобів у наступному році з урахуванням скорочення норм витрат матеріалів.

Задача 4.4

Визначити норматив власних оборотних засобів, вкладених у залишки готової продукції, якщо відомо, що час перебування готової продукції на складі – 6,2 дня, час на оформлення розрахункових документів у банку – 3 дні. Річний випуск продукції за виробничою собівартістю – 5,2 млн. грн.

Задача 4.5

У звітному році сума нормованих засобів на підприємстві склала 100 тис. грн. Тривалість одного обороту оборотних засобів – 35 днів. У наступному році обсяг продукції, що реалізується, збільшиться на 5 %. Визначте на скільки днів скоротиться час одного обороту за тією ж величиною нормованих оборотних засобів.

Задача 4.6

Квартальна програма випуску виробів – 1000 шт., чиста вага одного виробу – 8 кг; втрати під час кування – 2,9 кг; відходи в стружку – 11,7 кг;

шліфувальний пи́л – 0,4 кг. Періодичність поставки чавуну – 20 днів.

Визначте:

- а) норму витрат та коефіцієнт використання металу на виготовлення одного виробу;
- б) розмір поточного та страхового запасів металу.

Задача 4.7

Планова річна потреба в металі – 2 тис. т, вартість 1 т металу – 1,5 тис. грн., інтервал між поставками – 30 днів. Страховий запас приймається в розмірі 50 % поточного запасу, час на розвантаження та підготовку матеріалу до виробництва – 2 дні.

Визначте:

- а) норму запасу в днях виходячи з середнього поточного запасу;
- б) норматив оборотних засобів за виробничими запасами.

Задача 4.8

Визначте виробничі запаси (в гривнях та днях) на квартал для шахти, яка має план добування вугілля 216 тис. т. Витрати кріпильного лісу на 1000 т вугілля – 20 м³, металу – 5 т. Ціна 1 м³ лісу – 20 тис. грн., ціна 1 т металу – 30 тис. грн. Інтервал між двома поставками лісу – 16 діб, металу – 6 діб. Тривалість термінової поставки лісу – 10 днів, металу – 2 доби. Норма поточного запасу, враховуючи підготовчу та лабораторну норму, для лісу складає 8 діб, для металу – 1 добу.

Задача 4.9

Обчислити суму вивільнених оборотних засобів і величину прискорення їх оборотності у звітному році внаслідок скорочення тривалості виробничого циклу виробів на 20 %. Обсяг реалізованої продукції становив 2880 тис. грн., загальний норматив оборотних засобів – 240 тис. грн., питома вага часткового нормативу оборотних засобів у незавершеному виробництві у загальному нормативі – 4 %.

4.4 Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «оборотні засоби» підприємства.
2. Розкрийте сутність оборотних засобів та визначте основні риси, які відрізняють їх від основних засобів підприємства.
3. Які елементи входять до складу оборотних засобів підприємства?
4. За якими класифікаційними ознаками поділяються оборотні засоби підприємства?
5. Відмінність та єдність оборотних фондів та фондів обігу.
6. За допомогою яких показників оцінюється ефективність використання оборотних засобів підприємства?
7. Які проблеми підвищення ефективності використання оборотних

засобів на підприємствах України?

8. Дайте визначення необхідного вивільнення або додаткового залучення оборотних засобів унаслідок підвищення ефективності їх використання.

9. Розкрийте мету нормування оборотних засобів підприємства.

10. Які методи нормування оборотних засобів існують?

11. Нормування оборотних засобів у виробничих запасах.

12. Нормування оборотних засобів у незавершеному виробництві.

13. Нормування оборотних засобів у витратах майбутніх періодів.

14. Нормування оборотних засобів у залишках готової продукції.

4.5 Тестові завдання

1. Оборотні фонди підприємства – це:

а) сукупність матеріально-речових цінностей, що одноразово беруть участь у процесі виробництва і цілком переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції;

б) частина виробничих фондів підприємства, що проходить три стадії кругообігу (грошову, виробничу і товарну) у кожному технологічному циклі виготовлення продукції;

в) предмети та засоби праці, термін експлуатації яких не перевищує 1 рік;

г) усі відповіді правильні.

2. Основне призначення фондів обігу полягає у:

а) прямому впливі на зміну форми і властивостей предметів праці;

б) покритті зносу основних фондів;

в) забезпеченні безперервності обігу фондів;

г) забезпеченні ритмічності процесу виробництва;

д) фінансуванні витрат з економічного стимулювання робітників.

3. До оборотних фондів відноситься:

а) продукція, що не пройшла всі стадії обробки;

б) запаси готової продукції на складах підприємства;

в) засоби на валютному рахунку;

г) усі відповіді правильні.

4. Розмір фондів обігу залежить від:

а) умов реалізації готової продукції;

б) тривалості технологічного циклу;

в) рівня технології.

5. До складу оборотних засобів підприємства входять:

а) запаси матеріалів, запасних частин, палива, готової продукції на

складі;

- б) оборотні фонди і фонди обігу;
- в) виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів.

6. До складу нормованих оборотних засобів входять:

- а) дебіторська заборгованість;
- б) витрати майбутніх періодів;
- в) кошти на поточному рахунку;
- г) відвантажена готова продукція.

7. Які з джерел утворення оборотних засобів відносяться до власних?

- а) емісія цінних паперів;
- б) короткострокові кредити;
- в) довгострокові кредити;
- г) статутний капітал, статутний фонд, прибуток, амортизаційний фонд.

8. Швидкість обороту оборотних засобів залежить від:

- а) тривалості виробничого циклу;
- б) структури витрат на виробництво;
- в) обсягу випущеної продукції;
- г) організації праці на підприємстві.

9. При скороченні тривалості кожного обороту кількість оборотів:

- а) зменшується;
- б) не змінюється;
- в) зменшується або збільшується;
- г) збільшується.

10. Транспортний запас охоплює оборотні засоби, які:

- а) відправляються з моменту сплати рахунків постачальника і до прибуття вантажу на склад одержувача;
- б) знаходяться на складі підприємства;
- в) забезпечують матеріалами виробництво в разі перевищення фактичних строків поставки матеріалів проти планових;
- г) немає правильної відповіді.

11. Максимальний поточний запас розраховується на підставі:

- а) середньодобового календарного споживання матеріалів;
- б) середньодобового споживання матеріалів у робочі дні;
- в) максимального календарного споживання матеріалів;
- г) мінімального календарного споживання матеріалів.

12. Норматив оборотних засобів на незавершене виробництво розраховується на підставі:

- а) тільки тривалості виробничого циклу;
- б) тривалості виробничого циклу та коефіцієнта зростання витрат;
- в) собівартості реалізованої продукції;
- г) собівартості випущеної продукції.

13. Коефіцієнт зростання витрат розраховується на підставі:

- а) лише поточних витрат;
- б) лише витрат на сировину та матеріали;
- в) сукупних витрат на виробництво;
- г) суми одноразових витрат та половини поточних витрат.

14. Норматив готової продукції на складі розраховується на підставі:

- а) поточних витрат;
- б) виробничої собівартості середньодобового випуску продукції;
- в) сукупних витрат;
- г) половини поточних витрат.

15. Страховий запас потрібний:

- а) для забезпечення роботи підприємства в період між двома черговими поставками;
- б) для спеціальної підготовки матеріалів;
- в) на випадок ймовірної затримки надходження чергової партії матеріалів;
- г) для сезонної заготівлі матеріалів.

16. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів характеризує:

- а) розмір реалізованої продукції, що приходить на 1 грн. виробничих фондів;
- б) середню тривалість одного обороту;
- в) кількість оборотних засобів за відповідний період;
- г) усі відповіді правильні;
- д) немає правильної відповіді.

17. Прискорення оборотності оборотних засобів за інших рівних умов:

- а) спричинить зростання загальної рентабельності;
- б) спричинить зменшення рівня рентабельності;
- в) не зробить впливу на рентабельність.

18. Підприємство реалізувало продукцію у звітному році на 100 тис.

грн. при середніх залишках оборотних засобів 25 тис. грн. Як зміниться тривалість одного обороту, якщо обсяг реалізації зросте на 10 %, а сума оборотних засобів не зміниться:

- а) зменшиться на 8 днів;
- б) не зміниться;
- в) зменшиться на 3 дні;
- г) збільшиться на 3 дні;
- д) збільшиться на 10 днів.

19. Обсяг виробництва в звітному році складав 2400 тис. грн., середньорічна вартість оборотних засобів – 300 тис. грн. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів і тривалість одного обороту, відповідно, складають:

- а) 10 оборотів і 36 днів;
- б) 8 оборотів і 45 днів;
- в) 6 оборотів і 60 днів;
- г) 4 обороти і 90 днів.

20. Обсяг реалізованої продукції в поточному році склав 4680 тис. грн. На наступний рік планується прискорення оборотності оборотних засобів на 5 днів. За таких умов сума вивільнених оборотних засобів буде складати:

- а) 936 тис. грн.;
- б) 195 тис. грн.;
- в) 105 тис. грн.;
- г) 65 тис. грн.

21. За умов норми запасів основних матеріалів 30 днів і річної потреби в них у розмірі 5400 тис. грн. норматив оборотних засобів в основних матеріалах складає:

- а) 180 тис. грн.;
- б) 360 тис. грн.;
- в) 450 тис. грн.;
- г) 540 тис. грн.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: «Персонал підприємства»

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання та розвинути навички по розрахунку чисельності робітників, які працюють відрядно або погодинно, необхідних для виконання конкретного технологічного процесу.

5.1 Теоретична частина

Чисельність основних робітників визначається за трьома методами:

- за трудомісткістю виробничої програми;
- за нормами виробітку;
- за нормами обслуговування.

За трудомісткістю виробничої програми чисельність робітників визначається за такою формулою:

$$C_{op} = \frac{\sum_{i=1}^n N_i \cdot t_i}{\Phi_{рч} \cdot K_{вн}}, \quad (5.1)$$

де N_i – річна виробнича програма випуску i -го виробу в натуральному вираженні;

t_i – планова трудомісткість одиниці продукції i -го виду, нормо-год.;

$\Phi_{рч}$ – ефективний фонд робочого часу одного робітника, год.;

$K_{вн}$ – коефіцієнт виконання норм;

n – кількість найменування виробів.

Оскільки у формулі (4.1) використовується поняття «фонд робочого часу», розглянемо детальніше види фондів робочого часу.

Розрізняють такі фонди робочого часу:

– календарний фонд робочого часу – це кількість календарних днів у плановому періоді;

– номінальний фонд робочого часу – це кількість днів у плановому періоді, крім вихідних і святкових днів. Обчислюється шляхом віднімання кількості вихідних і святкових днів від календарного фонду;

– ефективний (корисний) фонд робочого часу – це різниця між номінальним фондом робочого часу та кількістю планових невиходів робітника визначається за формулою:

$$\Phi_{рч} = \Phi_n \cdot \left(1 - \frac{t_y + t_g}{100}\right) = (D_k - D_g) \cdot T_{зм} \cdot \left(1 - \frac{t_y + t_g}{100}\right), \quad (5.2)$$

де Φ_n – номінальний фонд часу роботи одного робітника за плановий період (хв.);

$$\Phi_n = (D_k - D_g) \cdot T_{зм}, \quad (5.3)$$

D_k – число календарних днів в плановому періоді;

$D_в$ – число вихідних та святкових днів в плановому періоді;

$T_{зм}$ – тривалість зміни, хв.;

t_u – величина цілодобових втрат робочого часу для середньостатистичного робітника, який працює на даній роботі, %;

$t_в$ – величина внутрішньозмінних втрат робочого часу для середньостатистичного робітника, який працює на даній роботі, %.

За нормами виробітку чисельність робітників визначається за такою формулою:

$$Ч_{op} = \frac{Q_p}{M_в \cdot \Phi_{рч} \cdot K_{вн}}, \quad (5.4)$$

де Q_p – обсяг випуску продукції в натуральних одиницях;

$M_в$ – годинна норма виробітку на 1 робітника в таких же одиницях виміру.

За нормами обслуговування чисельність працівників визначається за такою формулою:

$$Ч_{op} = \frac{C \cdot p \cdot K_{oc}}{H_o}, \quad (5.5)$$

де C – кількість одиниць обладнання, яке обслуговується;

p – кількість змін;

K_{oc} – коефіцієнт облікового складу (відношення явочної чисельності до облікової);

H_o – норма обслуговування тобто кількість одиниць обладнання, що обслуговує один робітник.

Чисельність допоміжних робітників на нормованих роботах визначається аналогічно, а на ненормованих роботах їх визначають або за кількістю робочих місць, або за нормативами чисельності (явочна чисельність робітників за зміну):

$$Ч_{op} = C_o \cdot p \cdot K_{oc}, \quad (5.6)$$

де C_o – кількість робочих місць допоміжних робітників.

5.2 Завдання для самостійного виконання

Завдання 5.1

На основі даних таблиці 5.1 необхідно

1. Розрахувати чисельність основних робітників за трудомісткістю виробничої програми.

2. Розрахувати чисельність основних робітників за нормами виробітку.

3. Розрахувати чисельність основних робітників за нормами обслуговування.

4. Розрахувати чисельність допоміжних робітників.

Таблиця 5.1 – Початкові дані

Показники	Номер варіанта														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Виробнича програма, тис. шт.	99	100	89	75	89	100	90	95	87	79	83	95	94	96	98
2. Трудомісткість виготовлення 1 виробу, н.год./шт.	10	8	7	9	6	5	4	3	5	6	4	2	3	5	6
3. Кількість вихідних і святкових днів за рік	114	112	113	111	110	111	110	112	113	114	112	113	111	114	110
4. Тривалість робочої зміни, год.	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
5. Внутрішньо-змінні втрати робочого часу, %	5	4	3	2	1,5	2	4	3	5	2,5	3	4	2	5	1,5
6. Коефіцієнт виконання норм	1,1	1,01	1,02	1,03	1,04	1,05	1,06	1,07	1,08	1,09	1,1	1,04	1,02	1,03	1,05
7. Обсяг випуску продукції, т	15	20	30	45	50	60	70	80	90	100	85	75	65	55	40
8. Годинна норма виробітку на 1 робітника, кг	10	5	6	8	2	3	4	7	9	8	2	5	10	6	3
9. Кількість одиниць обладнання, яке обслуговується	10	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	5

5.3 Задачі для самостійного розв'язання

Задача 5.1

Розрахувати планову чисельність робітників за професіями на основі таких даних: виробнича програма – 30 тис. шт./рік; трудомісткість виконання свердлильних робіт у розрахунку на один виріб – 17 нормо-год. Середній процент виконання норм – 108 %, а річний дійсний фонд робочого часу одного середньоспискового робітника 1780 год./рік. Чисельність допоміжних робітників становить 28 % чисельності основних робітників.

Задача 5.2

Визначити чисельність прибиральниць та допоміжних робітників цеху механічної обробки металу, що складається з 500 робочих місць, у тому числі – 350 місць оснащених металорізальними верстатами. Норми обслуговування для мастильників – 80; шорників – 70; налагоджувальників – 20; електриків – 30; ремонтників – 25; контролерів якості – 25; заточників – 60; транспортувальників – 50. Для прибиральниць визначена норма обслуговування 500 м² виробничої площі на одну особу. Середня площа одного робочого місця верстатника (враховуючи проходи) – 12 м², інших робочих місць – 7 м².

Задача 5.3

Планова трудомісткість складання виробу на підприємстві 0,8 нормо-год. при річній виробничій програмі 500 тис. шт. Підприємство працює в одну зміну тривалістю 8 год. Середній процент виконання норм виробітку 110 %, втрати часу на ремонт обладнання – 3%, кількість вихідних і святкових днів – 114. Визначити необхідну для складання чисельність робітників-відрядників.

Задача 5.4

Планується відкрити мале підприємство, що виготовлятиме туристичні меблі. Нормативна трудомісткість складання стола – 3,0 нормо-год., стільця – 2,5 нормо-год. Річний обсяг виробництва стільців становитиме 10000 шт., столів – 2500 шт. Підприємство працюватиме у дві зміни по 8 год. Плановий середній процент виконання норм виробітку – 107 %, втрати часу на ремонт обладнання – 5 %. Кількість вихідних і святкових днів складає 114 днів. Якою має бути чисельність робітників-відрядників?

5.4 Запитання для самоконтролю:

1. Визначте сутність понять «трудові ресурси», «трудовий колектив», «кадри», «персонал».
2. Наведіть склад та структуру виробничого персоналу.
3. Які ознаки покладено в основу класифікації персоналу підприємства?
4. Що таке кваліфікація працівника?
5. Дайте визначення поняття «продуктивність праці» та розкрийте його економічний зміст.
6. Охарактеризуйте систему показників, за допомогою яких вимірюють продуктивність праці.
7. Які методи використовують для вимірювання продуктивності праці?
8. Як продуктивність праці впливає на ефективність господарсько-фінансової діяльності підприємства? Доведіть ваші твердження.
9. Дайте характеристику факторам, що впливають на продуктивність праці, та визначте характер їх впливу на зміну продуктивності праці.
10. Розкрийте фактори, які визначають чисельність працівників на підприємстві.
11. Наведіть порядок визначення чисельності окремих категорій працівників.
12. Які коефіцієнти розраховують для оцінки складу персоналу? Наведіть алгоритм їх розрахунків.
13. Дайте характеристику показників, що визначають рух персоналу, наведіть порядок їх розрахунку.

5.5 Тестові завдання

1. Сукупність спеціальних знань та практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання функцій обумовленої складності, називається:

- а) кваліфікацією;
- б) спеціальністю;
- в) професією.

2. Сукупність постійних працівників, які отримали професійну підготовку та (або) мають досвід практичної діяльності у певній сфері, складає:

- а) колектив;
- б) персонал;
- в) робітників;
- г) категорії.

3. За характером участі в господарській діяльності підприємства персонал підрозділяється на:

- а) виробничий і невиробничий;
- б) робітників, службовців, спеціалістів, керівників;
- в) висококваліфікований, кваліфікований, малокваліфікований, некваліфікований;
- г) усі відповіді правильні.

4. Які із зазначених категорій працівників не відносяться до виробничого персоналу:

- а) працівники дитячого саду та бази відпочинку;
- б) робітники інструментального цеху;
- в) робітники транспортного цеху;
- г) працівники складу заводу.

5. До категорії службовців належать:

- а) головний конструктор;
- б) касир підприємства;
- в) кресляр;
- г) директор.

6. Що характеризує облікова чисельність працівників:

- а) чисельність працівників, які вийшли на роботу;
- б) кількість постійних і тимчасових працівників, яких прийнято на роботу терміном на один та більше днів;
- в) кількість постійних працівників підприємства;
- г) чисельність кваліфікованих працівників підприємства.

7. До якої категорії персоналу підприємства відноситься економіст?

- а) керівники;
- б) спеціалісти;
- в) службовці;
- г) робітники.

8. До категорії спеціалістів належать:

- а) начальник цеху підприємства;
- б) стенографіст;
- в) охоронець;
- г) економіст планового відділу підприємства.

9. До основних робітників не відноситься:

- а) наладчик карусельних верстатів;
- б) токар-розточник механічного цеху;
- в) робітниця відділу технічного контролю;
- г) жодної правильної відповіді.

10. Чисельність працівників, яка включає всіх постійних, тимчасових і сезонних працюючих, прийнятих на роботу на строк один і більше днів не залежно від того, знаходяться вони на роботі, у відрядженні, у відпустці, звільнені від праці за хворобою чи з інших причин, називається:

- а) явочною;
- б) обліковою;
- в) середньообліковою;
- г) вихідною.

11. Сукупність постійних працівників, що мають необхідну професійну підготовку та певний досвід практичної діяльності, називають...

- а) трудовим колективом підприємства;
- б) персоналом підприємства;
- в) трудовими ресурсами;
- г) трудовим потенціалом.

12. Спеціалістами вищої кваліфікації називають працівників...

- а) із середньою освітою та деяким практичним досвідом;
- б) що обіймають певні посади, але не мають спеціальної освіти;
- в) що мають наукові ступені і звання;
- г) з вищою спеціальною освітою та значним практичним досвідом;
- д) певного працездатного віку.

13. До категорії службовців відносяться працівники, які...

- а) займаються інженерно - технічними та економічними роботами;

- б) зайняті безпосередньо у процесі виробництва та надання матеріальних благ;
- в) здійснюють підготовку та оформлення документації, облік і контроль, господарське обслуговування;
- г) обіймають посади керівників структурних підрозділів підприємства;
- д) виконують суто розумову роботу.

14. Різниця між обліковою та явочною чисельністю характеризує:

- а) плинність персоналу;
- б) структуру персоналу;
- в) резерв персоналу, що має використовуватись для заміни тих, що не виходять на роботу з поважних причин;
- г) кількість персоналу звільненого з поважних причин у цьому звітному періоді.

15. Вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідних спеціальних знань і практичних навичок, називається:

- а) професією;
- б) спеціальністю;
- в) кваліфікацією;
- г) категорією.

16. Структура персоналу – це відсоткове співвідношення окремих груп персоналу за такими кваліфікаційними ознаками:

- а) категорія персоналу;
- б) вік персоналу;
- в) освіта та кваліфікація персоналу;
- г) усі відповіді правильні.

17. Спеціальність – це...

- а) вид трудової діяльності, здійснення якої потребує спеціальних знань;
- б) вид трудової діяльності, здійснення якої потребує професійних навичок;
- в) більш вузький різновид трудової діяльності в межах професії;
- г) сукупність спеціальних знань і практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій обумовленої складності.

18. Співвідношення кількості звільнених працівників з усіх причин до середньооблікової чисельності – це показник ...

- а) частки окремих категорій працівників;

- б) рівня дисципліни;
- в) плинності кадрів;
- г) продуктивності праці.

19. Кваліфікація – це:

- а) вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідних спеціальних знань;
- б) вид трудової діяльності, здійснення якої потребує практичних навичок;
- в) більш вузький різновид трудової діяльності в межах професії;
- г) сукупність спеціальних знань і практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій обумовленої складності.

20. Чим відрізняється професія від спеціальності?

- а) нічим;
- б) спеціальність фіксує одну зі сторін професії;
- в) професія фіксує одну зі сторін спеціальності.

21. Співвідношення кількості прийнятих працівників і середньо-облікової їх чисельності характеризує коефіцієнт:

- а) плинності персоналу;
- б) прийому персоналу;
- в) вибуття персоналу;
- г) сталості персоналу.

22. Продуктивність праці характеризується:

- а) обсягом випущеної продукції;
- б) обсягом випущеної за одиницю часу продукції у розрахунку на одного працюючого;
- в) кількістю продукції, що має бути виготовлена за одиницю часу;
- г) правильні відповіді «б» і «в».

23. Для визначення чисельності працівників, зайнятих на роботах, які нормуються, не треба знати:

- а) планову кількість виробів;
- б) годинну норму виробітку одного працівника;
- в) дійсний фонд робочого часу одного середньооблікового працівника;
- г) сумарну трудомісткість виробничої програми.

24. Для визначення чисельності обслуговуючого персоналу, праця якого не нормується, не треба знати:

- а) загальну чисельність одиниць устаткування, що обслуговується;
- б) кількість змін роботи устаткування;
- в) дійсний фонд робочого часу одного середньооблікового працівника;
- г) норму обслуговування на одного працівника.

25. Укажіть, який з перерахованих методів не використовується при плануванні чисельності основних працівників підприємства:

- а) за нормами виробітку;
- б) за нормами обслуговування;
- в) за нормами оплати праці;
- г) за трудомісткістю виробничої програми.

26. Планова трудомісткість робіт на рік складає 638 тис.н.-год. Річний плановий фонд робочого часу одного робітника – 230 днів, а коефіцієнт виконання норм виробітку – 1,02. Підприємство працює в одну зміну, тривалість робочої зміни 8 годин. Облікова чисельність робітників:

- а) 209 осіб;
- б) 132 особи;
- в) 147 осіб;
- г) 340 осіб.

27. У цеху встановлено 15 одиниць устаткування, норма обслуговування – 5 одиниць устаткування на одного наладчика. Підприємство працює безперервно у три зміни. Плановий фонд робочого часу на одного робітника – 230 днів у році. Облікова чисельність робітників складатиме:

- а) 9 осіб;
- б) 3 особи;
- в) 14 осіб;
- г) 5 осіб.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Тема: «Оплата праці на підприємстві»

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання та розвинути практичні навички з розрахунку заробітної плати працівників за різними формами та системами оплати праці.

6.1 Теоретична частина

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» **заробітна плата** – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Законом України «Про оплату праці» встановлена державна соціальна гарантія у вигляді мінімальної заробітної плати, яка є обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності. Мінімальна заробітна плата являє собою гранично допустиму величину оплати праці, нижче якої не можна платити працівникові за виконану ним норму робочого часу. **Мінімальна заробітна плата** – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче від якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну або погодинну норму праці (обсяг робіт). Мінімальна зарплата з 01.04.2011 року складає 960 грн., з 01.10.2011 року – 985 грн., а з 01.12.2011 р. – 1004 грн. Розмір мінімальної заробітної плати затверджується Законом України «Про Державний бюджет України» на кожен календарний рік.

Основою організації оплати праці на підприємстві є тарифна система. **Тарифна система** – сукупність нормативів, за допомогою яких регулюється рівень заробітної плати працівників по галузях і регіонах, а також залежно від видів виробництва, кваліфікаційних ознак, характеру та умов праці різних категорій працівників.

Тарифна система складається з таких елементів: тарифної сітки, тарифних ставок, надбавок і доплат до тарифних ставок, схем посадових окладів і тарифно-кваліфікаційних довідників.

Тарифна ставка – норма, яка визначає розмір оплати праці робітника за одиницю часу (годину, день, місяць). Вона встановлюється урядом для кожної галузі окремо, як правило, для робітників, працю яких за складністю відносять до першого розряду.

Тарифні ставки наступних розрядів обчислюються множенням тарифної ставки першого розряду на відповідний тарифний коефіцієнт:

$$TC_i = TC_1 \cdot k_i, \quad (6.1)$$

де TC_i , TC_1 – погодинна тарифна ставка i -го та першого тарифних розрядів, відповідно, грн./год.;

k_i – тарифний коефіцієнт i -го розряду.

Розмір заробітку працівника найнижчої кваліфікації (першого розряду) за відпрацьовану місячну норму часу не може бути нижчим за встановлений державою розмір мінімальної заробітної плати. Мінімальна погодинна ставка некваліфікованого робітника визначається так:

$$TC_1 = \frac{ЗП_{\min}}{\Phi_{рч}}, \quad (6.2)$$

де $ЗП_{\min}$ – встановлена законодавством мінімальна заробітна плата, грн.;

$\Phi_{рч}$ – фонд робочого часу за місяць, год.

Основними формами заробітної плати є погодинна і відрядна. На окремих підприємствах застосовуються й інші форми заробітної плати, але основною формою вважається погодинна, оскільки на її основі створюються всі інші форми, зокрема відрядна.

За **погодинної форми** заробітної плати мірою праці виступає відпрацьований час, а заробіток працівникові нараховується згідно з його тарифною ставкою чи посадовим окладом за фактично відпрацьований час.

За **відрядної форми** заробітної плати мірою праці є вироблена працівником продукція (або виконаний обсяг робіт). А розмір заробітку прямо пропорційно залежить від її кількості та якості, виходячи з установленної відрядної розцінки.

Системи заробітної плати характеризують взаємозв'язок елементів заробітної плати: тарифної частини, доплат, надбавок, премій.

Системи погодинної форми оплати праці

1. *Проста погодинна* ($ЗП_{пз}$). Заробіток залежить від тарифної ставки, що відповідає присвоєному працівникові тарифному розряду, та відпрацьованого ним робочого часу:

$$ЗП_{пз} = TC_{zi} \cdot T_{\phi}, \quad (6.3)$$

де TC_{zi} – погодинна тарифна ставка працівника i -го розряду, грн. / год.;

T_{ϕ} – фактично відпрацьований час, год.

2. *Погодинно-преміальна* ($ЗП_{ппр}$). Згідно з цією системою працівник понад оплату, відповідно до відпрацьованого часу і тарифних ставок, отримує премію за досягнення певних кількісних і якісних показників.

$$ЗП_{ппр} = TC_{zi} \cdot T_{\phi} \cdot \left(1 + \frac{П_{\text{дон}}}{100}\right), \quad (6.4)$$

де TC_{zi} – погодинна тарифна ставка працівника i -го розряду, грн. / год.;

T_{ϕ} – фактично відпрацьований час, год.

$P_{дон}$ – процент преміальних доплат до простої погодинної оплати, %.

3. *Оплата праці за місячними посадовими окладами* застосовується для працівників, робота яких має стабільний характер, і для керівників, і спеціалістів. Оплата праці за місячними посадовими окладами може бути простою (заробіток дорівнює встановленому окладу) та преміальною (крім окладу, заробіток містить премію).

Системи відрядної форми оплати праці

1. За *прямої індивідуальної системи* оплати праці заробіток працівника ($ЗП_{првідр}$) нараховується відповідно до кількості виробленої продукції і постійних відрядних розцінок за одиницю цієї продукції:

$$ЗП_{првідр} = \sum_{j=1}^m P_j \cdot N_{\phi j}, \quad (6.5)$$

де $N_{\phi j}$ – фактична кількість виробів j -го найменування, виготовлених за відповідний період (шт/год; шт./зміну; шт./міс);

m – кількість найменувань виробів;

P_j – відрядна розцінка за виготовлення одного виробу j -го найменування, грн./шт.

Розцінка за одиницю продукції може визначатися двома способами:

– як відношення годинної тарифної ставки до норми виробітку за цей же час:

$$P = \frac{ТС}{H_{вир}}, \quad (6.6)$$

де $ТС$ – погодинна тарифна ставка робітника відповідного розряду, грн./год.;

$H_{вир}$ – норма виробітку за годину, шт.

– множенням годинної тарифної ставки на норму часу на виготовлення одиниці продукції:

$$P = ТС \cdot t_{ум}, \quad (6.7)$$

де $t_{ум}$ – норма часу на виготовлення одного виробу (розраховується нормувальником), год/шт.

2. За *непрямої відрядної системи* заробіток працівника ($ЗП_{нев}$) залежить не від його особистого виробітку, а від результатів праці працівників, що ним обслуговуються.

$$ЗП_{нев} = \sum_{i=1}^n N_{\phi i} \cdot P_{н.в.і}, \quad (6.8)$$

де $N_{\phi i}$ – фактично виготовлена кількість продукції i -им основним робітником за місяць, одиниць/місяць;

$P_{н.в.і}$ – непряма відрядна розцінка при обслуговуванні i -го основного робітника, грн./шт., яку визначають за формулою:

$$P_{н.в.і} = \frac{ТС_{\phi}}{n \cdot N_{нлі}}, \quad (6.9)$$

де $ТС_{\delta}$ – денна тарифна ставка допоміжного робітника, грн./день;
 n – кількість основних робітників, які обслуговуються допоміжними робітниками,

N_{nli} – запланований обсяг випуску продукції i -тим основним робітником, одиниць/день.

3. За *відрядно-преміальної* системи заробіток працівника ($ЗП_{впр}$) містить відрядний заробіток і премію за досягнення встановлених індивідуальних або колективних (кількісних або якісних) показників:

$$ЗП_{впр} = ЗП_{прв} + П, \quad (6.10)$$

де $П$ – сума преміальних доплат, яка обчислюється за формулою:

$$П = ЗП_{прв} \cdot \frac{П_{в.пл} + П_{п.пл} \cdot \Delta N_{пл}}{100}, \quad (6.11)$$

де $П_{в.пл}$ – відсоток преміальних доплат за виконання плану;

$П_{п.пл}$ – відсоток преміальних доплат за перевиконання плану;

$\Delta N_{пл}$ – відсоток перевиконання плану, який виконують так:

$$\Delta N = \frac{N_{ф} - N_{пл}}{N_{пл}} \cdot 100\%, \quad (6.12)$$

де $N_{ф}$, $N_{пл}$ – відповідно, фактичний і плановий обсяг випуску продукції за місяць, одиниць/місяць.

4. За *відрядно-прогресивної* системи ($ЗП_{впрог}$) виробіток, виконаний у межах установленої норми, оплачується за звичайними розцінками, а робота, виконана понад норму – за прогресивно зростаючими розцінками. Причому розцінки прогресивно зростають залежно від ступеня виконання норм. Процент росту розцінки визначається зі шкали (розроблена на підприємстві) і залежить від відсотка перевиконання вихідної бази.

Величина заробітку робітника розраховується за формулою:

$$ЗП_{впрог} = N_{вб} \cdot P_{зв} + (N_{ф} - N_{вб}) \cdot P_{підв}, \quad (6.13)$$

де $N_{вб}$ – установлена норма виробітку продукції за місяць, одиниць/місяць;

$N_{ф}$ – фактичний обсяг виробітку продукції за місяць, одиниць/місяць;

$P_{зв}$ – звичайна розцінка за виготовлення продукції, грн./шт.;

$P_{підв}$ – підвищена розцінка за виготовлення одиниці продукції, грн./шт., яка визначається за формулою:

$$P_{підв} = P_{зв} \cdot \left(1 + \frac{\Delta P}{100}\right), \quad (6.14)$$

де ΔP – процент зростання відрядної розцінки, %.

6.2 Завдання для самостійного виконання

Задача 6.1

Погодинна тарифна ставка I розряду – 6 грн./год. За працю у важких і шкідливих умовах установлена надбавка до тарифної ставки у розмірі

12%. Розрахуйте погодинну тарифну ставку VI розряду для робітників із нормальними та шкідливими умовами праці, якщо тарифний коефіцієнт VI розряду – 1,8.

Задача 6.2

Визначити заробітну плату робітника-відрядника, який за місяць виготовив 50 виробів А трудомісткістю 1,5 нормо-год./шт. і 80 виробів Б трудомісткістю 2,2 нормо-год./шт. за IV розрядом робіт. Тарифний коефіцієнт IV розряду – 1,33. Погодинна ставка I розряду 6 грн./год. Система оплати праці - пряма відрядна.

Задача 6.3

Визначити відрядний заробіток робітника і заробіток за тарифом, якщо: робітник за годину виготовлює 10 деталей, робота тарифікується за IV розрядом. Погодинна тарифна ставка робітника IV розряду – 10 грн./год. Робітник відпрацював за місяць 176 год. і виготовив 3000 деталей.

Задача 6.4

Визначити заробітну плату робітника за відрядно-преміальною системою, якщо він за місяць виготовив 180 виробів при плановому завданні 150 шт. Норма часу на виконання операції складає 1,15 нормо-год., а погодинна тарифна ставка за розрядом робіт становить 9 грн./год. Відсоток доплат за виконання плану становить 10 %, а відсоток доплат за кожний відсоток перевиконання плану складає 1 %.

Задача 6.5

За місяць (184 години) робітник виготовив 600 деталей. Норма часу на одну деталь - 20 хв., погодинна тарифна ставка даного розряду – 8 грн. За виконання місячної норми нараховується премія в розмірі 12 % відрядного заробітку і 1,2 % за кожний відсоток перевиконання норми. Обчислити місячний заробіток робітника за відрядно-преміальною системою оплати праці.

Задача 6.6

Обчислити місячний заробіток швачки III розряду, якщо за місяць нею виготовлено 150 виробів за завданням 132 шт. Трудомісткість пошиття виробу 1,2 нормо-год. Вихідна база для нарахування доплат 110% від плану. Погодинна тарифна ставка за розрядом робіт становить 9 грн./год. Шкала для визначення відсотка зростання розцінки наведена в таблиці 6.1.

Таблиця 6.1 – Вихідні дані для розрахунків

% перевиконання вихідної бази для нарахування доплат	1 – 20	21 – 40	41 – 60	61 – 80	81 – 100
% зростання розцінки	15	25	50	75	100

Задача 6.7

Визначити заробітну плату підсобника, денна тарифна ставка якого складає 50 грн. Підсобник обслуговує двох основних робітників. Змінна норма виробітку першого робітника складає 40 шт./зміну, а другого 26 шт./зміну. Фактичний випуск за зміну склав відповідно 45 і 33 шт./зміну. Система оплати непряма відрядна.

Задача 6.8

Транспортний робітник обслуговує 26 основних робітників-верстатників. Його погодинна тарифна ставка 8 грн.; відпрацьований за місяць час – 184 год. Робітники, які обслуговуються транспортним робітником, виконали обсяг робіт 5693 год. і відпрацювали 4784 год. Визначити заробітну плату транспортного робітника, якщо його праця оплачується за непрямою відрядною системою оплати праці залежно від середнього відсотка виконання норм основними робітниками.

Задача 6.9

Визначити заробітну плату кожного члена бригади, якщо бригада заробила за місяць 8000 грн. Усі члени бригади працюють у нормальних умовах праці. Погодинна тарифна ставка I розряду за нормальних умов – 6 грн./год. Робітники V і III розрядів відпрацювали 170 год./міс., а робітники IV розряду – 150 год./міс. Тарифні коефіцієнти за розрядами: III – 1,2; IV – 1,33; V – 1,5.

Задача 6.10

Визначити заробітну плату кожного члена бригади, якщо бригада заробила за місяць 8000 грн. Робітник IV розряду працює в шкідливих умовах, а інші – в нормальних умовах. Погодинна тарифна ставка I розряду за нормальних умов роботи становить 6 грн./год., а в шкідливих умовах – 7 грн./год. Робітники V і III розрядів відпрацювали 170 год./міс., а робітники IV – 150 год./міс. Тарифні коефіцієнти за розрядами: III – 1,2; IV – 1,33; V – 1,5.

Задача 6.11

Посадовий оклад інженера 2600 грн. за місяць. Із 22 днів за графіком ним відпрацьовано 17 днів (5 днів хворів). З фонду матеріального заохочення йому нарахована премія в розмірі 25 % фактичного заробітку. Обчислити місячну заробітну плату інженера з урахуванням премії.

Задача 6.12

Місячний оклад робітника 2500 грн. Згідно з графіком за місяць передбачалось відпрацювати 184 год. Фактично відпрацьовано 22 дні по 8 год., у тому числі 4 год. був простій, за час якого оплата проводилась в розмірі 50 % тарифної ставки. За виконання плану нарахована премія у розмірі 15 % заробітку. Визначити суму заробітної плати за місяць.

Задача 6.13

Погодинник VI розряду відпрацював за місяць 184 год. Погодинна тарифна ставка робітника VI розряду 10 грн. За діючим на підприємстві положенням за виконання місячного завдання виплачується премія в розмірі 8 %, а за кожен процент перевиконання завдання – 1,5 % заробітку за тарифом. Завдання виконано на 106 %. Визначити заробіток робітника за погодинно-преміальною системою оплати праці.

6.3 Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття «мінімальна заробітна плата»? Від чого залежить її розмір?
2. Дайте характеристику понять «тарифна система», «тарифна сітка», «система посадових окладів».
3. Які питання з оплати праці регулюються державою згідно з законодавством України?
4. Які функції має виконувати заробітна плата в ринковій економіці?
5. Чим відрізняються реальна та номінальна заробітна плата?
6. Розкрийте зміст основної заробітної плати і дайте характеристику її складових.
7. Дайте означення додаткової заробітної плати й елементів, що входять до її складу.
8. Як компенсаційні та інші заохочувальні виплати входять до заробітної плати?
9. Що лежить в основі організації оплати праці на підприємстві?
10. Дайте означення тарифної системи організації оплати праці.
11. Охарактеризуйте основні складові тарифної системи оплати праці.
12. Які форми та системи організації заробітної плати застосовуються на підприємстві?
13. Розкрийте сутність відрядної форми оплати праці й особливості її використання.
14. Які системи оплати праці включає відрядна форма?
15. Що собою являє погодинна оплата праці?
16. Визначте сферу й умови застосування погодинної форми оплати праці.
17. Які системи оплати праці включає погодинна форма?
18. Розкрийте сутність контрактної системи оплати праці.

19. Як встановлюється система посадових окладів?
20. Зробіть порівняння погодинної та відрядної форм оплати праці, визначте їх переваги та недоліки.
21. Що собою являє безтарифна система оплати праці?
22. Чи є особливості у виборі форм і систем оплати праці на підприємствах різних форм власності?
23. Що являє собою преміювання на підприємстві?
24. Визначте призначення та сферу застосування доплат та надбавок.
25. Визначте умови та перспективи впровадження в підприємствах системи участі робітників у прибутках.

6.4 Тестові завдання

1. Заробітна плата – це:
 - а) винагорода в грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник виплачує працівникові за виконану роботу;
 - б) сукупність матеріальних благ і послуг, отриманих із суспільних фондів споживання;
 - в) заново створена кожним робітником вартість, що виділяється державою для його особистого споживання, виражена у грошовій формі;
 - г) абсолютна сума грошових засобів, отриманих працівниками пропорційно кількості і якості праці.

2. Яка саме функція заробітної плати забезпечує встановлення залежності рівня заробітної плати від кількості, якості і результатів праці:
 - а) відтворювальна;
 - б) стимулююча;
 - в) регулююча;
 - г) соціальна.

3. Сума коштів, отримана працівником за свою працю на підприємстві – це:
 - а) номінальна заробітна плата;
 - б) реальна заробітна плата;
 - в) прибуток робітника.

4. Зміну в рівні реальної заробітної плати можна визначити, порівнюючи зміни в рівні номінальної заробітної плати зі змінами в:
 - а) рівні цін на товари та послуги;
 - б) нормі прибутку;
 - в) ставках оподаткування;
 - г) продуктивності праці.

5. Мінімальна заробітна плата – це:

а) законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану роботу, нижче якого не може сплачуватись сума заробітної плати за виконану робітником місячну (годинну) норму роботи;

б) грошова винагорода, яка виплачується робітнику за виконану роботу за контрактом з наймачем;

в) грошова винагорода, яка залежить від результатів праці робітника і визначається згідно з тарифними ставками, відрядними розцінками, посадовими окладами (за штатним розкладом);

г) грошова винагорода за відпрацьований час незалежно від результатів праці.

6. До мінімальної заробітної плати не входять:

а) доплати;

б) надбавки;

в) заохочувальні та компенсаційні виплати;

г) правильні відповіді «а» і «в»;

д) всі відповіді правильні.

7. Основна заробітна плата – це:

а) будь-який заробіток, що залежить від результатів праці працівника і визначається тарифними ставками, розцінками, посадовими окладами;

б) встановлений державою розмір заробітної плати, нижче якого не може здійснюватись оплата за фактично виконану роботу;

в) будь-який заробіток, що за трудовим договором виплачується працівникові за виконану роботу та надані послуги;

г) заробіток у вигляді винагород, інших заохочувальних і компенсаційних виплат.

8. Основна частина заробітної плати працівника не залежить від:

а) результатів його праці;

б) рівня його кваліфікації;

в) складності робіт, що ним виконуються;

г) результатів господарської діяльності підприємства, на якому він працює.

9. Додаткова заробітна плата не включає:

а) тарифні ставки;

б) доплати;

в) надбавки;

г) премії.

10. До основної заробітної плати належать:

а) оплата чергових та додаткових відпусток, а також грошових компенсацій за невикористану відпустку;

- б) оплата робіт у нічний час;
- в) премії за поточними результатами роботи;
- г) відповіді, зазначені в пунктах «а» і «б».

11. До додаткової заробітної плати належать:

- а) оплата праці у вихідні та святкові дні;
- б) оплата праці робітників, які не входять у штат підприємства, але виконують роботи відповідно до угод громадянсько-правового характеру;
- в) доплати за знання іноземних мов;
- г) одноразові заохочування за виконання особливо важливих завдань.

12. Додаткова заробітна плата визначається у відсотках від:

- а) суми основної зарплати і премій;
- б) цільових витрат;
- в) основної зарплати;
- г) премій.

13. Тарифна система оплати праці працівників включає:

- а) тарифні ставки, тарифно-кваліфікаційний довідник;
- б) тарифні ставки, тарифні сітки, тарифно-кваліфікаційний довідник;
- в) тарифні ставки, тарифні сітки;
- г) тарифні ставки, посадові оклади;
- д) тарифно-кваліфікаційний довідник, посадові оклади, преміальне положення.

14. У тарифно-кваліфікаційному довіднику відображено:

- а) вимоги до знань і вмінь робітників;
- б) тарифні коефіцієнти;
- в) тарифні ставки;
- г) форми та системи заробітної плати;
- д) норми часу та виробітку.

15. Тарифна сітка – це шкала, яка складається:

- а) з тарифних розрядів і тарифних коефіцієнтів;
- б) тарифних коефіцієнтів;
- в) тарифних розрядів;
- г) тарифних розрядів і тарифних ставок.

16. Тарифна сітка не визначає:

- а) розряд робітників;
- б) умови преміювання;
- в) тарифні коефіцієнти;
- г) годинні тарифні ставки.

17. Вкажіть основні форми оплати плати:

- а) непряма відрядна;
- б) погодинно-преміальна;
- в) погодинна;
- г) усі відповіді правильні.

18. Відрядна оплата праці визначається:

- а) на підставі розцінок за виконані роботи та за відпрацьований час;
- б) на підставі посадових окладів;
- в) на підставі відпрацьованого часу і тарифної ставки за годину;
- г) на підставі розцінок за виконані роботи та відпрацьованого часу.

19. Відрядна оплата праці регламентується:

- а) тільки тарифними ставками за годину;
- б) тільки тарифними коефіцієнтами та тарифними ставками;
- в) тарифною сіткою;
- г) тарифною системою.

20. За відрядною оплатою праці основний заробіток працівника визначається:

- а) обсягом виконаної роботи у натуральному вимірі і тарифною ставкою;
- б) нормативною трудомісткістю роботи і відрядною розцінкою за одиницю продукції;
- в) обсягом виконаної роботи у натуральному вимірі та відрядною розцінкою;
- г) фактичною трудомісткістю роботи і тарифною ставкою;
- д) фактичною трудомісткістю роботи і відрядною розцінкою.

21. Відрядно-прогресивна система оплати праці передбачає:

- а) оплату праці з урахуванням премії;
- б) оплату праці за кількома розцінками;
- в) оплату праці лише за однією розцінкою;
- г) оплату праці залежно від результатів праці основних робочих (для допоміжних робочих).

22. Відрядна розцінка – це:

- а) показник збільшення розміру заробітної плати залежно від місця розташування підприємства;
- б) встановлений розмір добових виплат для відряджених робітників;
- в) середній тарифний коефіцієнт;
- г) розмір заробітної плати за одиницю продукції чи роботи.

23. Для оплати праці допоміжних працівників і підсобників

використовується система оплати праці:

- а) пряма відрядна;
- б) непряма відрядна;
- в) акордна;
- г) бригадна.

24. Проста погодинна заробітна плата розраховується на підставі:

- а) тарифної ставки за годину та відпрацьованого часу;
- б) тарифної ставки, тарифних коефіцієнтів та обсягу виконаних робіт;
- в) відрядної розцінки та норми часу на одиницю продукції;
- г) посадових окладів.

25. До погодинної форми оплати праці належать:

- а) акордна система;
- б) непряма відрядна система;
- в) відрядно-преміальна система;
- г) жодна з наведених систем.

26. Посадовий оклад – це:

- а) сума тарифної частини заробітної плати та доплат до неї;
- б) сума тарифної частини заробітної плати з урахуванням премій;
- в) абсолютний розмір заробітної плати, установлений відповідно до посади за штатним розкладом;
- г) немає правильної відповіді.

27. Основний заробіток працівника у разі погодинної оплати праці визначається:

- а) відпрацьованим часом і тарифною ставкою;
- б) відпрацьованим часом і відрядною розцінкою;
- в) нормативною трудомісткістю роботи і тарифною ставкою;
- г) обсягом виконаної роботи і відрядною розцінкою;
- д) обсягом виконаної роботи і тарифною ставкою.

28. Заробітна плата між членами бригади, що працюють в однакових умовах, розподіляється за:

- а) кількістю відпрацьованого часу;
- б) обсягом випущеної продукції;
- в) кількістю відпрацьованих година-коефіцієнтів;
- г) розрядом робіт;
- д) коефіцієнтом виконання норм.

29. Заробітна плата між членами бригади, що працюють у різних умовах, розподіляється за:

- а) кількістю відпрацьованого часу;
- б) обсягом випущеної продукції;
- в) кількістю відпрацьованих годино-коефіцієнтів;
- г) розрядом робіт;
- д) коефіцієнтом виконання норм.

30. Заробітна плата за безтарифної системи не залежить від:

- а) кваліфікаційного рівня робітника;
- б) розряду робітника;
- в) коефіцієнта трудової участі;
- г) фактично відпрацьованого часу.

31. Належить до систем участі у прибутках:

- а) система оцінки заслуг;
- б) система преміальних виплат;
- в) система колективного стимулювання;
- г) усі відповіді правильні.

32. До сфери державного регулювання оплати праці згідно з чинним законодавством належить регулювання:

- а) мінімальної заробітної плати;
- б) оплати праці в організаціях, що фінансуються з бюджету;
- в) розмірів посадових окладів керівників державних підприємств;
- г) усі наведені відповіді правильні.

33. До основних видів доплат до заробітної плати не належить доплата:

- а) за високу професійну майстерність;
- б) за роботу у наднормативний час;
- в) за суміщення професій;
- г) за роботу у нічний час;
- д) бригадирам, які не звільнені від основної роботи, за керівництво бригадою.

34. Розмір преміальних доплат робітникам визначається у:

- а) відсотках від основної заробітної плати;
- б) відсотках від додаткової заробітної плати;
- в) відсотках від основної та додаткової заробітної плати;
- г) вигляді конкретної суми;
- д) правильні відповіді «а» і «г»;
- е) усі наведені відповіді правильні.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Тема: «Витрати на виробництво та собівартість продукції підприємства»

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання та розвинути практичні навички з розрахунку собівартості одиниці продукції.

7.1 Теоретична частина

Вартісною оцінкою витрат на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг) є **собівартість продукції**.

Собівартість продукції – це сума грошових витрат підприємства на виробництво і збут одиниці продукції, виконання робіт та надання послуг.

За обсягом витрат, що входять у собівартість продукції, остання поділяється на **виробничу**, яка включає витрати, що пов'язані тільки з виробництвом продукції, і **повну (загальну)**, що складається із витрат на виробництво і позавиробничих витрат (витрат за період). До складу позавиробничих витрат належать операційні невиробничі витрати (адміністративні витрати, витрати на збут, витрати на наукові дослідження і розробки).

Калькуляція собівартості є визначенням витрат за статтями собівартості.

Об'єктом калькулювання є продукція чи послуги, чия собівартість обчислюється.

Калькуляційною одиницею є одиниця кількісного вимірювання продукції (штуки, тонни, метри тощо).

Згідно з П(С)БО 16 «Витрати», підприємство самостійно встановлює перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості.

Можна виділити такі статті калькуляції витрат на виробництво:

- сировина та матеріали;
- купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, послуги сторонніх підприємств;
- паливо й енергія на технологічні цілі;
- зворотні відходи (вираховуються);
- основна заробітна плата;
- додаткова заробітна плата;
- відрахування на соціальне страхування;
- витрати на утримання та експлуатацію устаткування (включаючи витрати на ремонт);
- загальновиробничі витрати;
- втрати від браку;
- інші виробничі витрати;
- попутна продукція (вираховується).

До наведеної номенклатури статей підприємства можуть додавати специфічні статті або якісь статті не використовувати.

Усі наведені вище витрати розподіляються на відповідні об'єкти витрат згідно з діючими нормами витрачання матеріалів, затрат праці тощо.

7.2 Завдання для самостійного виконання

На базі даних, що наведені в таблиці 6.1:

- а) визначити структуру витрат підприємства;
- б) виділити статті прямі та непрямі, умовно-постійні, змінні витрати, прості та комплексні;
- в) визначити обсяг умовно-постійних та умовно-змінних витрат, маючи на увазі, що загальновиробничі витрати відносяться до умовно-постійних, в інших комплексних статтях вони займають 65 %;
- г) визначити виробничу та повну собівартість.

Таблиця 7.1 – Вихідні дані для розрахунків

Статті	Номер варіанта														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Сировина та матеріали, грн.	100	120	130	90	85	76	89	76	105	115	95	110	125	94	86
2. Покупні комплектуючі, напівфабрикати, грн.	200	240	250	160	140	150	170	160	200	220	180	220	230	150	160
3. Паливо, енергія, грн.	20	15	10	11	13	14	16	17	21	15	14	16	13	10	19
4. Зворотні відходи, грн.	50	32	22	41	35	25	36	21	34	48	37	29	51	44	50
5. Основна заробітна плата за відрядними розцінками, грн.	50	55	45	42	38	40	56	58	47	48	49	39	35	39	46
6. Додаткова заробітна плати, %	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
7. Єдиний соціальний внесок, %	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	37	38
8. Знос спеціальних інструментів	10	1	2	4	3	5	6	8	9	7	10	3	8	5	2
9. Витрати на утримання та експлуатацію обладнання, %	50	100	59	65	72	77	85	95	99	53	63	74	82	90	60
10. Загальновиробничі витрати, %	80	150	90	100	110	120	130	140	150	145	135	125	115	95	85
11. Адміністративні витрати, %	3	7	2	3	5	4	6	7	5	3	6	2	4	7	6
12. Витрати на збут, %	2	5	3	5	4	2	3	4	5	2	3	4	5	2	4

7.3 Задачі для самостійного розв'язання

Задача 7.1

Розрахувати повну собівартість продукції, якщо витрати на основні матеріали – 1,1 грн., напівфабрикати зі сторони – 0,26 грн., паливо та енергію – 0,6 грн., основну заробітну плату робітників – 0,8 грн., додаткову

заробітну плату – 0,08 грн., єдиний соціальний внесок – 37,5 %. Річні витрати на утримання та експлуатацію обладнання складають 200 тис. грн., загальновиробничі витрати – 360 тис. грн., основна заробітна плата виробничих робітників – 100 тис. грн. на рік. Адміністративні витрати складають – 5 %, витрати на збут – 3 %.

Задача 7.2

Розрахуйте виробничу собівартість виробу. На виріб витрачається 5 кг основного матеріалу по 12 грн. за кг, відходи складають 11 %, ціна відходів 2 грн. за кг, середній розряд робіт і робітників – 4, додаткова заробітна плата основних робітників – 10 %, єдиний соціальний внесок – 38%, витрати на утримання і експлуатацію обладнання – 150 %, загальновиробничі витрати – 200 %. Витрати на технологічне паливо – 15 грн., годинна тарифна ставка – 7,5 грн., адміністративні витрати – 7 %, витрати на збут – 5 %, норма часу на виготовлення виробу – 2 нормо-години.

Задача 7.3

Визначити виробничу собівартість виробу за такими даними: витрати на матеріали складають 3,7 грн.; зарплата за виготовлення деталі 5 грн.; єдиний соціальний внесок – 38 %; витрати на утримання і експлуатацію обладнання – 100 %; загальновиробничі витрати – 160 %; адміністративні витрати – 6 %; витрати на збут – 3 %.

Задача 7.4

Розрахувати повну собівартість виробу, виходячи з такої інформації. За попередніми розрахунками, витрати конструкційних матеріалів на одиницю виробу мають становити: сталі 3,2 кг, бронзи 0,8 кг. Покупна ціна цих матеріалів дорівнює відповідно 5000 і 40000 грн. за 1 тону. Основна зарплата виробничих робітників складатиме 380 грн., додаткова зарплата виробничих робітників 12 %, єдиний соціальний внесок – 37,5 %. Витрати на утримання та експлуатацію устаткування очікуються в розмірі – 90 % і загальновиробничі витрати – 60 %. Адміністративні витрати – 7 %, витрати на збут – 5 %.

Задача 7.5

На виробничому підприємстві виробляють вироби, на виготовлення одиниці виробу витрачається 60 т чавуну. Закупівельна ціна останнього становить 3500 грн. за одну тону. Технологічно неминучі відходи металу складають 30 % від його маси. Ціна відходів 700 грн./т. Основна зарплата в розрахунку на одиницю продукції дорівнює 6000 грн., додаткова зарплата – 6 %, єдиний соціальний внесок – 37,5 %. Загальновиробничі витрати –

120 %, адміністративні витрати – 5 %. Витрати на збут передбачаються в розмірі 2 %. Визначити повну собівартість виробу.

7.4 Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте економічну сутність собівартості продукції як економічної категорії та показника, який характеризує ефективність роботи підприємства.

2. Визначте, які витрати входять до собівартості продукції.

3. За якими ознаками класифікують витрати, які входять до собівартості продукції?

4. У чому полягає різниця між економічними та бухгалтерськими витратами?

5. Охарактеризуйте основні принципи класифікації собівартості продукції.

6. За якими принципами класифікують витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції?

7. Наведіть класифікацію витрат, що формують собівартість продукції, за економічними елементами.

8. Наведіть класифікацію витрат, що формують собівартість продукції, за статтями калькуляції.

9. Розкрийте особливості та відмінні риси постійних та змінних витрат.

10. Наведіть алгоритм визначення критичного обсягу виробництва продукції.

11. Охарактеризуйте методи визначення собівартості продукції.

12. Як здійснюється калькуляція собівартості продукції?

13. Розкрийте особливості розрахунку собівартості продукції за окремими статтями.

14. Обґрунтуйте основні шляхи зниження собівартості продукції на підприємствах України.

7.5 Тестові завдання

1. Витрати – це:

а) загальноекономічне поняття, що характеризує використання різних речовин і сил природи у процесі господарювання;

б) сума витрат на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг);

в) синтетичний показник господарської діяльності;

г) сума витрат на виробництво та позареалізаційних витрат.

2. Наявні (бухгалтерські) витрати – це:

а) доходи, які могли бути отримані на власні ресурси (капітал), якщо при найнятті їх можна було б здати в оренду, покласти в банк тощо;

б) сукупність витрат, які безпосередньо пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції (робіт, послуг);

в) матеріальні затрати та затрати на оплату праці;

г) синтетичний показник, який характеризує витрати підприємства на виробництво.

3. Економічні витрати являють собою:

а) грошові платежі постачальникам ресурсів: оплату сировини, палива, заробітну плату, амортизаційні відрахування;

б) усі види виплат підприємства постачальникам за ті ресурси, що були використані;

в) витрати, які мають неявний характер та відображають використання у виробництві ресурсів, які належать власникам підприємства;

г) витрати, які безпосередньо пов'язані з виробництвом окремих видів продукції.

4. За способом включення елементів затрат в об'єкт обліку і калькуляції затрати поділяються на:

а) прямі, непрямі;

б) трудові, матеріальні, грошові;

в) основні, накладні;

г) змінні, умовно-постійні.

5. За характером зв'язку з процесом виготовлення продукції затрати поділяються на:

а) прямі, непрямі;

б) одиничні, комплексні;

в) виробничі, невиробничі;

г) основні, накладні.

6. Собівартість продукції являє собою:

а) усі види виплат підприємства постачальникам за ті ресурси, що були використані;

б) грошові платежі постачальникам ресурсів: оплату сировини, палива, заробітну плату, амортизаційні відрахування;

в) грошове вираження витрат на виробництво та реалізацію продукції;

г) витрати всіх ресурсів підприємства на виробництво продукції.

7. Змінні витрати – це ті:

а) які не залежать від динаміки обсягів виробництва;

б) які збільшуються або зменшуються відносно динаміки обсягів виробництва;

в) які безпосередньо пов'язані з виробництвом окремих видів продукції;

г) які пов'язані з організацією та обслуговуванням виробництва.

8. До непрямих витрат належать:

а) витрати на оплату праці основних робочих;

б) витрати на сировину та матеріали;

в) витрати на утримання та обслуговування устаткування;

г) амортизація основних фондів та нематеріальних активів.

9. До постійних витрат належать:

а) основна заробітна плата основних робочих;

б) затрати на сировину та матеріали;

в) затрати на напівфабрикати та комплектуючі;

г) загальногосподарські витрати.

10. До прямих не відносяться витрати на:

а) сировину і матеріали;

б) зворотні відходи;

в) заробітну плату основних виробничих робітників;

г) експлуатацію та утримування устаткування;

д) знос інструмента.

11. Витрати виробництва на підприємстві складаються із:

а) заробітної плати, амортизаційних відрахувань, вартості матеріалів, накладних витрат;

б) податків, заробітної плати, амортизаційних відрахувань, підприємницького прибутку;

в) відсотків за кредитом, заробітної плати, податку на прибуток, амортизаційних відрахувань;

г) витрат на відрядження і представницьких витрат, вартості матеріалів, податку на прибуток, податку на додану вартість.

12. Приріст витрат, що пов'язаний з випуском додаткової одиниці продукції – це:

а) сукупні витрати;

б) граничні витрати;

в) змінні витрати;

г) умовно-постійні витрати.

13. Паливо на технологічні цілі належить до:

а) прямих витрат;

б) накладних витрат;

- в) граничних витрат;
- г) непрямих витрат.

14. Максимальна сума постійних витрат підприємства у поточному періоді визначається відносно:

- а) фактичного обсягу реалізації;
- б) критичного обсягу реалізації;
- в) фактичного обсягу випуску продукції;
- г) попереднього обсягу реалізації.

15. Метою групування витрат за калькуляційними статтями є:

- а) визначення потреби в поточних витратах;
- б) визначення собівартості одиниці виробу;
- в) визначення структури собівартості виробленої продукції;
- г) визначення пайової участі у витратах на виробництво одиниці продукції;
- д) розробка плану зниження собівартості.

16. Класифікація витрат на виробництво за економічними елементами витрат є основою для:

- а) розрахунку собівартості конкретного виду продукції;
- б) упорядкування кошторису витрат на виробництво;
- в) обчислення витрат на матеріали;
- г) визначення витрат на заробітну плату;
- д) встановлення ціни виробу.

17. Виробнича собівартість продукції включає усі витрати:

- а) одного виробничого підрозділу на виробництво продукції;
- б) підприємства на виробництво продукції;
- в) підприємства на виробництво продукції плюс витрати на їх реалізацію;
- г) усі відповіді неправильні.

18. Кошторис витрат на виробництво складається на підставі:

- а) групування затрат за економічними елементами;
- б) групування затрат за статтями калькуляції;
- в) розподілу затрат на основні та накладні;
- г) розподілу затрат на прямі та непрямі.

19. До групування витрат за економічними елементами не відносяться витрати на:

- а) паливо та енергію на технологічні цілі;
- б) основну заробітну плату виробничих робітників;

- в) амортизацію основних фондів;
- г) витрати на підготовку та освоєння виробництва;
- д) додаткову заробітну плату виробничих робітників.

20. Калькулювання – це обчислення собівартості:

- а) валової продукції;
- б) окремих виробів;
- в) товарної продукції;
- г) реалізованої продукції.

21. На зниження собівартості продукції впливають такі фактори:

- а) поліпшення використання природних ресурсів;
- б) підвищення технічного рівня виробництва;
- в) поліпшення структури виробленої продукції;
- г) зміна розміщення виробництва;
- д) усі перераховані фактори.

22. Зі збільшенням обсягу виробництва собівартість одиниці продукції:

- а) збільшується;
- б) знижується;
- в) залишається без змін;
- г) змінюється пропорційно зміні обсягу виробництва.

23. До загальновиробничих витрат не відносять витрати на:

- а) охорону праці;
- б) відрядження;
- в) амортизаційні відрахування на відтворення машин та устаткування;
- г) управління, виробниче і господарське обслуговування в межах виробництва.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: Ціноутворення на підприємстві

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання та розвинути практичні навички з розрахунку цін на продукцію підприємства.

8.1 Теоретична частина

За методом, що враховує тільки виробничі витрати, оптова ціна підприємства розраховується за формулою:

$$Ц = C_{pn} \cdot \left(1 + \frac{R_{pn}}{100}\right), \quad (8.1)$$

де C_{pn} – виробнича собівартість одного виробу;

R_{pn} – задана рентабельність продукції.

За методом, що враховує повну собівартість одного виробу, оптова ціна підприємства розраховується за формулою:

$$Ц = C_{n.pn} \cdot \left(1 + \frac{R_{pn}}{100}\right), \quad (8.2)$$

де $C_{n.pn}$ – повна собівартість одного виробу.

В ринкових умовах господарювання більшість товарів продається і купується за вільними цінами, які формуються із таких елементів:

$$Ц = C + П + ПДВ + АЗ + B_n + T_n + M, \quad (8.3)$$

де C – повна собівартість одиниці продукції;

$П$ – прибуток;

$ПДВ$ – податок на додану вартість;

$АЗ$ – акцизний збір;

B_n – вартість послуг посередників (якщо вони залучаються підприємством для товаропросування на ринку);

T_n – інші торговельні надбавки до ціни (на реалізацію продукції в мережі роздрібною торгівлі, в магазинах тощо);

M – мито (якщо продукція експортується).

Основним методом ціноутворення на підприємстві є модель «середні витрати + прибуток», тобто

$$Ц_{onm.в} = C + П. \quad (8.4)$$

Продукція підприємства-виробника реалізовується за відпускними цінами. Відповідно до чинного в Україні законодавства в склад відпускної ціни крім оптової ціни виробника включаються непрямі податки – акцизний збір (для підакцизних товарів) і податок на додану вартість:

$$Ц_{onm} = C + П + АЗ + ПДВ = Ц_{onm.в} + АЗ + ПДВ. \quad (8.5)$$

Акцизний збір – це непрямий податок, що включається у ціну товару на предмети розкоші і високорентабельні вироби, а також на товари підприємств-монополістів.

$$A3 = \frac{C_{\text{онт.в.}} \cdot A3\%}{100}, \quad (8.6)$$

де $A3\%$ – ставка акцизного збору, %.

Податок на додану вартість (ПДВ) – це непрямий податок, який включається у ціну реалізації товарів, робіт, послуг і сплачується на кожному етапі їх виробництва і реалізації.

$$\text{ПДВ} = (C_{\text{онт.в.}} + A3) \cdot \frac{\text{ПДВ}\%}{100}, \quad (8.7)$$

де $\text{ПДВ}\%$ – ставка ПДВ, %.

Ціна реалізації товару організацією оптової торгівлі ($C_{p.\text{онт.}}$) формується на основі відпускної ціни виробника, витрат обігу і прибутків підприємства оптової торгівлі і ПДВ:

$$C_{p.\text{(онт.)}} = (C_{\text{онт.}(без\ \text{ПДВ})} + (Z_{\text{онт.}} + P_{\text{онт.}}) + \text{ПДВ}) = (C_{\text{онт.}} + H_{\text{онт.}}) + \text{ПДВ}, \quad (8.8)$$

де $Z_{\text{онт.}}$, $P_{\text{онт.}}$ – відповідно витрати обігу і прибуток оптово-збутового підприємства;

$C_{\text{онт.}}$ – відпускна ціна виробника продукції;

$H_{\text{онт.}}$ – торгова надбавка оптово-збутового торгового підприємства.

Ціна реалізації товару організацією роздрібною торгівлі (C_p) включає ціну реалізації оптової торгівлі, затрати обігу, прибуток підприємства роздрібною торгівлі і ПДВ:

$$C_p = (C_{p.\text{онт.}(без\ \text{ПДВ})} + (Z_p + P_p) + \text{ПДВ}) = (C_{p.\text{онт.}(без\ \text{ПДВ})} + H_p) + \text{ПДВ}, \quad (8.9)$$

де Z_p , P_p – відповідно витрати обігу і прибуток підприємства роздрібною торгівлі;

H_p – надбавка підприємства роздрібною торгівлі.

8.2 Завдання для самостійного виконання

На базі даних, що наведені в таблиці 8.1, визначити прибуток на одиницю продукції, оптову ціну виробника, ціну реалізації продукції організацією оптової та роздрібною торгівлі.

Таблиця 8.1 – Початкові дані

Найменування	Номер варіанта														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Виробнича собівартість одиниці виготовленої продукції, грн.	100	120	110	111	95	87	105	140	96	103	107	94	96	98	115
2. Позавиробничі витрати, %	10	2	5	6	4	3	2	7	9	8	10	5	3	4	9
3. Рентабельність, %	15	30	12	15	20	25	30	23	15	20	17	25	29	30	18

Продовження таблиці 8.1

А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
4. Ставка акцизного збору, %	20	10	50	10	20	30	40	50	10	20	30	40	50	10	20
5. ПДВ, %	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
6. Витрати обігу оптово-збутового підприємства, грн.	20	53	26	30	38	40	45	50	24	28	36	39	48	50	40
7. Прибуток оптово-збутового підприємства, грн.	20	50	25	50	43	31	52	34	24	47	38	26	45	35	27
8. Надбавка підприємства роздрібною торгівлю, грн.	20	50	21	34	47	29	35	41	26	40	38	50	25	36	43

8.3 Задачі для самостійного розв'язання

Задача 1

Визначити собівартість виробу залишковим методом, якщо ціна оптової торгівлі – 550 грн., збутова націнка – 25%, ставка ПДВ – 17%, ставка акцизного збору – 35%, норма прибутку 25%.

Задача 2

Визначити суму акцизного збору і ПДВ у складі ціни автомобіля, якщо роздрібна ціна – 19650., ставка акцизного збору – 45%, ставка ПДВ – 17%, націнка збутова – 22%, націнка торговельна – 14%.

8.4 Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте економічну сутність ціни на продукцію підприємства.
2. За якими ознаками класифікують ціни на продукцію підприємства?
3. Які завдання повинно вирішити підприємство при встановленні ціни на продукцію?
4. Визначте порядок формування оптової ціни виробника продукції.
5. У чому полягає різниця між ціною виробника і ціною організації-посередника ?
6. Охарактеризуйте основні принципи класифікації собівартості продукції.
7. Які податки входять до структури ціни продукції?
8. Наведіть функції ціни.
9. Які основні методи ціноутворення Ви знаєте.
10. Розкрийте етапи ціноутворення на продукцію підприємства.
11. Наведіть фактори, що впливають на ціноутворення.
12. Які надбавки застосовуються до ціни продукції?

8.5 Тестові завдання

1. Призначення ціни та її функції в ринковій економіці:

- а) регулює попит і пропозицію;
- б) сприяє розвитку конкуренції;
- в) спрямована на підвищення якості товарів і послуг;
- г) впливає на скорочення споживчого ринку.

2. Вплив конкуренції на рівень цін:

- а) знижує ціни на ринку;
- б) сприяє просуванню нових товарів на ринку;
- в) вирівнює попит і пропозицію;
- г) дестабілізує ринок.

3. Процес формування цін:

- а) встановлює всі витрати при просуванні товару до споживача;
- б) в основі процесу лежить собівартість виробництва товарів або послуг;
- в) орієнтований на можливу конкурентоспроможність на ринку;
- г) враховує можливість прояву форм банкрутства підприємств.

4. Сутність цінової політики:

- а) здатність розвитку ринкових відносин;
- б) здатність розвитку виробничих відносин і технічного прогресу;
- в) здатність виявлення фінансових можливостей конкурентів;
- г) здатність враховувати цінову конкуренцію.

5. Особливості цін на нові товари і послуги:

- а) враховуються витрати на нові розроблення;
- б) враховуються витрати на просування нового товару на ринку;
- в) враховуються витрати на нове технологічне устаткування.

6. Економічна сутність категорії «ціна»:

- а) у збалансованості понять «товар» і «ціна»;
- б) найповніше кількісне вираження вартості товару;
- в) у насиченні ринку товаром;
- г) полягає в повному визначенні суспільно-необхідних витрат.

7. Вплив ринкових відносин на формування цін:

- а) позитивний;
- б) сприяє просуванню якісно нових товарів;
- в) регулює споживацькі можливості;
- г) виключає можливість конкуренції.

8. Роль і місце соціально-необхідних витрат у ціноутворенні:

- а) у насиченні товарами першої необхідності;
- б) у формуванні політики дотації;
- в) у забезпеченні ринкової стабільності;
- г) у зниженні цін.

9. Вплив конкуренції на рівень цін:

- а) створює оптимальні умови для збалансованості цін на ринку;
- б) виключає можливість поширення неякісної продукції;
- в) позбавляє можливості виробляти нові товари;
- г) визначає нижню межу ціни.

10. Оптова ціна підприємства визначається на основі собівартості:

- а) середньогалузевої;
- б) індивідуальної;
- в) виробничої;
- г) повної.

11. Структура відпускної і роздрібною ціни:

- а) роздрібна ціна включає всі складові відпускної ціни;
- б) структура відпускної ціни первинна при визначенні роздрібною ціни;
- в) роздрібна ціна включена у відпускну ціну;
- г) структура відпускної і роздрібною ціни включає витрати на виробництво.

12. Мінімальна ціна товару визначається:

- а) рівнем витрат підприємства та його прибутком;
- б) обліком та аналізом витрат;
- в) монопольним статусом підприємства;
- г) повною собівартістю і прибутком підприємства та величиною економічного ефекту.

13. Державне регулювання ціни:

- а) включає податки, дотації, фіксовані ціни;
- б) державне регулювання здійснюється законодавчими актами;
- в) державне регулювання здійснюється на користь суспільства;
- г) визначає стабільність економіки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Тема: «Прибуток та рентабельність підприємства»

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання та розвинути практичні навички з розрахунку прибутку та рентабельності продукції підприємства.

9.1 Теоретична частина

Дохід є основним джерелом покриття здійснених підприємством витрат і формування прибутку, одним з основних показників, які відображають фінансовий стан підприємства.

Підприємство отримує дохід при здійсненні не тільки операційної, а й фінансово-інвестиційної діяльності. При цьому формування доходу від кожного виду діяльності має певні особливості.

Основна діяльність підприємства пов'язана з виробництвом та збутом продукції (наданням послуг, виконанням робіт) і повинна забезпечувати отримання доходів, достатніх для відшкодування витрат виробництва й обігу, а також отримання певного прибутку.

Під *операційною діяльністю підприємства* розуміється основна його діяльність (виробництво або реалізація продукції, товарів, надання послуг, виконання робіт), яка є головною метою його створення, а також всі інші види діяльності, які не належать до фінансової або інвестиційної діяльності.

До *фінансової належить діяльність*, що спричинює зміну розміру та складу власного і залученого підприємством капіталу (випуск підприємством корпоративних та боргових цінних паперів, отримання та погашення кредитів, викуп власних акцій, погашення випущених підприємством облігацій тощо).

Інвестиційна діяльність підприємства передбачає придбання та продаж необоротних активів, а також фінансових інвестицій.

Визначення фінансового результату від операційної діяльності підприємства передбачає такі кроки: обчислення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); розрахунок валового прибутку; визначення прибутку (збитків) від операційної діяльності.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) — це загальний дохід підприємства від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тобто з урахуванням включених сум непрямих податків (акцизного збору, податку на додану вартість) і без урахування наданих знижок, вартості повернених покупцями товарів. Визначається, виходячи із ціни реалізації на одиницю продукції. Цей дохід зменшується на певні податки, збори і вирахування.

Податок на додану вартість — це сума податку на додану вартість, що входить до доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, послуг).

Акцизний збір — це сума, врахована в доході (виручці) від реалізації підакцизної продукції (товарів, робіт, послуг).

Інші вирахування з доходу — це сума наданих знижок, вартість реалізованих, але повернутих покупцями товарів та інші суми, що підлягають вирахуванню з доходу від реалізації.

Зменшення доходу підприємства на суму зазначених податків, зборів і вирахувань дає змогу отримати **чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства.**

Для визначення **валового прибутку (збитків) підприємства** необхідно від чистого доходу відняти собівартість реалізованої продукції, що формується з операційних витрат, безпосередньо пов'язаних з виробництвом цієї продукції.

До валового прибутку (збитку) додаються *інші операційні доходи*. До них належать доходи від реалізації іноземної валюти, інших оборотних активів (крім фінансових інвестицій), доходи від надання в оренду майна тощо.

Для обчислення фінансового результату діяльності підприємства валовий прибуток зменшується на витрати адміністративні, на збут та інші.

До *адміністративних* відносять загальногосподарські *витрати*, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства. Це витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу, основних засобів загальногосподарського призначення (орендні платежі, податки, амортизація, страхування, поточний ремонт), комунальні послуги, охорону тощо, на зв'язок та інші витрати загальногосподарського призначення.

Витрати на збут — це витрати, пов'язані з реалізацією продукції (товарів): на пакувальні матеріали і ремонт тари; оплату праці й комісійні продавцям, торговим агентам, працівникам відділу збуту і складів водіям тощо; рекламу і дослідження ринку; інші, пов'язані зі збутом (відрядження, транспортування продукції підприємства покупцям, страхування доставки тощо).

Інші операційні витрати охоплюють собівартість реалізованих виробничих запасів; сумнівні (безнадійні) борги дебіторів (боржників) підприємства; втрати від знецінення запасів; інші витрати, що виникають під час операційної діяльності підприємства, крім тих, що входять у собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Різниця між валовим прибутком (збитком) і зазначеними витратами становить **фінансовий результат від операційної діяльності підприємства**. Він коригується на суму доходів (збільшується) і витрат (зменшується), пов'язаних з інвестиційною та фінансовою діяльністю підприємства.

Дохід від участі в капіталі — це дохід, отриманий підприємством від здійснених ним інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких здійснюється методом участі в капіталі

До *інших фінансових доходів* належать отримані підприємством дивіденди та інші доходи від здійснених фінансових операцій.

Іншими називають *доходи* від реалізації фінансових інвестицій необоротних активів і майнових комплексів та інші доходи, не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

До *фінансових* належать *витрати* на сплату відсотків та інші витрати підприємства, пов'язані із залученням позикового капіталу.

Втрати від участі в капіталі відображуються як збитки підприємства, спричинені його інвестиціями в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких здійснюється методом участі в капіталі.

Інші витрати підприємства включають собівартість реалізованих фінансових інвестицій, балансову вартість необоротних активів майнових комплексів; втрати від зниження курсу валюти, яку підприємство має на банківських рахунках (і яку не використовує в операційній діяльності); втрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів; інші витрати, що виникають при нормальному функціонуванні підприємства, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Отже, отримуємо ***фінансовий результат (прибуток або збитки) від звичайної діяльності*** підприємства, що підлягає оподаткуванню.

Якщо підприємство отримало прибуток, то він підлягає оподаткуванню. Ставка *податку на прибуток* з 01.04.2011 р. становить 23%. Різниця між отриманим підприємством прибутком і податком на прибуток становить ***чистий прибуток підприємства*** або ***фінансовий результат його діяльності***.

Чистий прибуток, що залишився в розпорядженні підприємства наприкінці року, використовується лише за трьома напрямками: збільшення власного капіталу, виплати акціонерам дивідендів і виплати засновникам підприємства.

На підставі форми № 2 «Звіт про фінансові результати» в табл. 9.1 наведена послідовність формування результатів господарської діяльності.

Таблиця 9.1 – Формування фінансових результатів

Показник	Код рядка
А	1
1. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	010
2. Податок на додану вартість	015
3. Акцизний збір	020
4. Інші вирахування з доходу	030

Продовження таблиці 9.1

А	1
5. Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) [р.1-(р.2+р.3+р.4)]	035
6. Собівартість реалізованої продукції	040
7. Валовий прибуток (збиток) (р.5-р.6)	050 (055)
8. Інші операційні доходи	060
9. Адміністративні витрати	070
10. Витрати на збут	080
11. Інші операційні витрати	090
12. Фінансові результати від операційної діяльності: прибуток (збиток) [(р.7+р.8)-(р.9+р.10+р.11)]	100(105)
13. Дохід від участі в капіталі	110
14. Інші фінансові доходи	120
15. Інші доходи	130
16. Фінансові витрати	140
17. Витрати від участі в капіталі	150
18. Інші витрати	160
19. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування: прибуток (збиток) [(р.12+р.13+р.14+р.15)-(р.16+р.17+р.18)]	170 (175)
20. Податок на прибуток від звичайної діяльності	180
21. Фінансовий результат від звичайної діяльності: прибуток (збиток) (р.19-р.20)	190 (195)
Надзвичайні:	
22. Доходи (витрати)	200 (205)
23. Податки з надзвичайного прибутку	210
24. Чистий прибуток (збиток) (р.21+р.22-р.23)	220 (225)

Як і кожен абсолютний показник, розмір прибутку не завжди характеризує ефективність діяльності підприємства. Тому, щоб оцінити ефективність роботи підприємства, одержаний прибуток необхідно співвідносити зі здійсненими витратами – поточними (собівартість продукції) і авансованими (активи або їх частини).

Співвідношення прибутку із зазначеними вище затратами являє собою **рентабельність**.

Рентабельність можна визначати як відношення певного прибутку до показника, рентабельність якого розраховується.

Рентабельність характеризує рівень прибутковості, який більшою мірою, аніж прибуток, характеризує кінцеві результати діяльності підприємства. Рентабельність дозволяє зіставити ефективність роботи різних підприємств, прибутковість різних видів продукції тощо.

При розрахунках показників рентабельності, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції, як прибуток повинен використовуватися прибуток від виробництва або реалізації продукції, оскільки лише він характеризує виробничу діяльність підприємства.

До показників рентабельності продукції відносять:

– рентабельність виготовленої (реалізованої) продукції

$$R_{Q(P)} = \frac{\Pi}{Q(P)} \cdot 100, \quad (9.1)$$

де Π – прибуток від виробництва (реалізації) продукції;

$Q(P)$ – обсяг виробництва (реалізації) продукції;

– рентабельність окремих видів продукції

$$R_q = \frac{p - z}{p} \cdot 100, \quad (9.2)$$

де p – ціна за одиницю продукції ;

z – собівартість одиниці продукції;

– в ціноутворенні рентабельність окремих видів продукції обчислюється за формулою:

$$R_q = \frac{p - z}{z} \cdot 100; \quad (9.3)$$

– рентабельність витрат

$$R_g = \frac{\Pi}{B} \cdot 100, \quad (9.4)$$

де Π – прибуток від виробництва (реалізації) продукції;

B – витрати (собівартість) на виготовлену (реалізовану) продукцію.

9.2 Завдання для самостійного виконання

У першому кварталі підприємство відвантажило продукцію обсягом А тис. т ціною Б грн. Виробнича собівартість відвантаженої продукції – В тис. грн. Дохід підприємства від здачі в оренду іншій фірмі приміщення під офіс становить Г тис. грн. Витрати, пов'язані з утриманням адміністративно-управлінського персоналу та іншими загальногосподарськими потребами, становлять Д тис. грн. Витрати на реалізацію продукції через фірмові магазини підприємства рекламної кампанії – Е тис. грн. Витрати, пов'язані зі створенням резерву для покриття сумнівних (безнадійних) боргів боржників підприємства, – Ж тис. грн. За користування банківською позикою підприємство нарахувало до сплати відсотків на суму К тис. грн. За придбаними раніше на фондовому ринку цінними паперами отримано дивіденди в розмірі Л тис. грн.

Визначити фінансовий результат діяльності підприємства в першому кварталі та показник рентабельності виробництва.

Таблиця 9.2 – Початкові дані

Найменування	Позначення	Номер варіанта														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Обсяг продукції, тис. т	А	1	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	1,9	1	1,1	1,2	1,3	1,4
2. Ціна реалізації 1 тис. т продукції	Б	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	48	47	46	45	46
3. Виробнича собівартість відвантаженої продукції, тис. грн.	В	23	24	25	26	21	22	25	24	23	21	25	26	28	25	24
4. Дохід від здачі в оренду приміщення, тис. грн.	Г	3,2	3,3	3,1	3,2	3,6	3,5	3,2	3,8	3,4	3,2	3,6	3,8	3,7	3,2	3,1
5. Адміністративні витрати, тис. грн.	Д	8	9	5	7	6	7	8	5	6	7	5	6	8	9	7
6. Витрати на збут, тис. грн.	Е	6	5	8	6	7	5	8	7	5	6	5	6	8	7	5
7. Витрати, пов'язані зі створенням резерву для покриття сумнівних боргів, тис. грн.	Ж	2,0	1,6	2,3	2,4	2,5	2,0	2,1	2,5	2,4	2,2	2,1	2,3	2,0	2,6	2,4
8. Відсотки за користування банківською позикою, тис. грн.	К	1,0	1,2	1,1	1,3	1,2	1,5	1,4	1,1	1,6	1,2	1,3	1,1	1,0	1,1	1,2
9. Дивіденди за придбаними цінними паперами, тис. грн.	Л	2,2	2,3	2,1	2,0	2,5	2,4	2,1	2,0	2,3	2,1	2,0	2,1	2,2	2,1	2,3

9.3 Задачі для самостійного розв'язання

Задача 9.1

Підприємству за планом протягом місяця необхідно виробити 400 шт. виробів. Оптова ціна підприємства за одиницю виробу – 1,8 грн. Виробнича собівартість за одиницю виробу – 1,3 грн. Витрати на збут – 5 %. Визначити повну собівартість одиниці виробу, прибуток на один виріб, прибуток на весь випуск продукції та рівень рентабельності виробу.

Задача 9.2

Виручка від реалізації продукції за відпускними цінами підприємства (без ПДВ) складає 1464,2 тис. грн. Собівартість реалізованої продукції – 842,6 тис. грн. Прибуток від іншої операційної діяльності – 8,4 тис. грн. Прибуток від іншої звичайної діяльності – 2 тис. грн. Витрати від іншої звичайної діяльності – 3 тис. грн. Сума податку на прибуток – 26,4 тис. грн. Визначити чистий прибуток підприємства.

Задача 9.3

Визначити чистий прибуток підприємства на підставі таких даних. Собівартість реалізації одиниці продукції 125 грн., за рік реалізовано 2000 штук, адміністративні витрати – 18000 грн., витрати на збут – 10000 грн. Продукція є безакцизною, виручка від реалізації 300000 грн. Крім виробничої діяльності, підприємство надає консультативні послуги. За рік був отриманий прибуток 256450 грн. Ставка податку на прибуток 23%.

Задача 9.4

Визначити прибуток підприємства від реалізації 100 тис. виробів, якщо виробнича собівартість одного виробу – 600 грн. Відомо, що адміністративні витрати на підприємстві становлять 5 %, витрати на збут – 3 %, а рентабельність виробу встановлена на рівні 15 %.

Задача 9.5

Визначити суму прибутку від реалізації 50 машин, якщо відомо, що витрати на основні матеріали становлять 780 грн., куповані напівфабрикати – 120 грн., зворотні відходи – 32 грн., загальновиробничі витрати – 60 %, адміністративні витрати – 5 %, витрати на збут – 2 %. Трудомісткість виготовлення машини – 210 нормо-год.; тарифна ставка I розряду – 6 грн./год., тарифний коефіцієнт IV розряду – 1,33. Рентабельність виробу – 15 %.

9.4 Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте економічну сутність доходу підприємства.
2. Охарактеризуйте джерела утворення доходу підприємства.
3. Визначте сутність прибутку підприємства та його види.
4. Наведіть практику використання прибутку підприємства.
5. Чи аналогічні поняття «ефективність», «прибутковість», «дохідність»?
6. Охарактеризуйте фактори, які впливають на формування величини прибутку підприємства.
7. Визначте основні шляхи підвищення прибутковості підприємства.
8. Розкрийте економічний зміст рентабельності підприємства.

9. Наведіть види рентабельності підприємства та розкрийте їх економічний зміст.

10. Чи можна за єдиним критерієм оцінити результативність діяльності підприємства?

11. Охарактеризуйте динаміку і шляхи підвищення рентабельності на підприємствах.

12. Визначте та охарактеризуйте зовнішні чинники підвищення ефективності виробництва.

9.5 Тестові завдання

1. Дохідність підприємства є:

- а) одним з найголовніших показників, які відображають його фінансовий стан;
- б) показником, який визначає мету підприємницької діяльності;
- в) показником, який характеризує основний результат діяльності підприємства;
- г) правильні «б» і «в»;
- д) усі відповіді правильні.

2. Дохід підприємства – це виручка:

- а) отримана від реалізації матеріальних цінностей підприємства та послуг невиробничого характеру;
- б) підприємства від реалізації продукції, послуг та виконання робіт без урахування податку на додану вартість та акцизного збору;
- в) від реалізації виготовленої підприємством продукції;
- г) усі відповіді правильні.

3. До доходів від позареалізаційних операцій підприємства належать доходи від:

- а) реалізації нематеріальних активів;
- б) пайової участі в діяльності спільних підприємств;
- в) реалізації понаднормованих товарно-матеріальних цінностей;
- г) усі відповіді правильні.

4. Дохід, який отримує підприємство від здачі майна в оренду, є доходом від:

- а) реалізації продукції, робіт, послуг;
- б) реалізації матеріальних цінностей і майна;
- в) позареалізаційних операцій;
- г) усі відповіді неправильні.

5. Прибуток – це:

- а) виручка від підприємницької діяльності за вирахуванням матері-

альних і прирівняних до них витрат;

б) частина виручки, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність;

в) виручка від підприємницької діяльності;

г) дохід підприємства.

6. Прибуток як основний результативний показник діяльності підприємства характеризує:

а) винагороду за підприємницьку діяльність;

б) розмір монопольного доходу;

в) ефективність використання всього ресурсного потенціалу підприємства;

г) дохід, що отримується за сприятливих умов функціонування.

7. Основною умовою одержання підприємством певної суми прибутку є:

а) перевищення доходів над витратами;

б) здійснення господарської діяльності в певному обсязі;

в) задоволення попиту;

г) усі відповіді неправильні.

8. Чистий прибуток підприємства відрізняється від прибутку від звичайної діяльності на величину:

а) процентів за довгострокові кредити;

б) податку на прибуток;

в) алгебраїчної суми надзвичайного прибутку, надзвичайного збитку та податку на надзвичайний прибуток;

г) витрат на виконання позареалізаційних операцій.

9. Прибуток від операційної діяльності – це:

а) виручка від реалізації продукції;

б) грошове вираження вартості товару;

в) різниця між обсягом реалізованої продукції у вартісному вираженні (без ПДВ та акцизу) та її повною собівартістю;

г) чистий прибуток підприємства.

10. Прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства, не може бути використаним на:

а) розвиток підприємства;

б) стимулювання праці робітників підприємства;

в) оплату поточних витрат підприємства;

г) виплату дивідендів за цінними паперами.

11. Рентабельність – це:

- а) частина виручки, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства;
- б) відносний показник ефективності діяльності підприємства;
- в) різниця між виручкою та прямими витратами;
- г) відношення валових витрат на виробництво до обсягу товарної продукції.

12. Рентабельність підприємства – це:

- а) одержуваний підприємством прибуток;
- б) відносна дохідність або прибутковість, що вимірюється у відсотках до витрат коштів або капіталу;
- в) відношення прибутку до середньої вартості основних фондів та оборотних засобів;
- г) прибуток на 1 грн. обсягу реалізованої продукції.

13. Рентабельність окремих видів продукції обчислюється як відношення:

- а) прибутку, що включається в ціну виробу, до ціни виробу;
- б) прибутку від реалізації до виручки від реалізації;
- в) прибутку до середньої вартості майна підприємства;
- г) прибутку до середньої вартості основних фондів підприємства.

14. Рентабельність продукції визначається як співвідношення:

- а) прибутку від реалізації до обсягу реалізації продукції;
- б) прибутку від реалізації продукції та виручки від реалізації (без ПДВ та акцизу);
- в) прибутку та середньої вартості майна підприємства;
- г) прибутку та середньої вартості основних фондів та оборотних засобів.

15. Рентабельність сукупних активів характеризує ефективність використання:

- а) оборотних засобів;
- б) основних фондів підприємства;
- в) всього наявного майна підприємства;
- г) активів підприємства, створених за рахунок власних коштів.

16. Рентабельність виробничих фондів підприємства визначається як відношення:

- а) загального прибутку підприємства до середньої величини активів підприємства;
- б) чистого прибутку до власного капіталу підприємства;

- в) загального прибутку підприємства до середньої вартості основних виробничих фондів та оборотних засобів;
- г) загального прибутку підприємства до величини сукупних активів.

17. Рентабельність власного капіталу - це відношення:

- а) балансового прибутку до власного капіталу;
- б) чистого прибутку до власного капіталу;
- в) валового прибутку до власного капіталу;
- г) прибутку (до сплати процентів за кредит) до власного капіталу.

18. До внутрішніх чинників, які впливають на розмір прибутку, відносяться:

- а) рівень витрат виробництва, якість та конкурентоспроможність товарів, технічний та організаційний рівень виробництва;
- б) зміни еластичності попиту і пропозиції;
- в) коливання попиту і пропозиції;
- г) рівень державного регулювання.

19. Розрахувати операційний прибуток, якщо витрати на виробництво та реалізацію продукції – 80 тис. грн., виручка від реалізації (у відпускних цінах) – 120 тис. грн., ставка ПДВ – 20 %:

- а) 10 тис. грн.;
- б) 15 тис. грн.;
- в) 20 тис. грн.;
- г) 40 тис. грн.

20. Визначити рентабельність виробу, якщо витрати на його виробництво та реалізацію складають 170 грн., відпускна ціна 240 грн., ставка ПДВ – 20 %:

- а) 12,5 %;
- б) 17,6 %;
- в) 23,2%;
- г) 28,1 %.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10

Тема: Економічна безпека підприємства

Мета: закріпити у студентів теоретичні знання з економічної безпеки підприємства та розвинути практичні навички з визначення фінансової стійкості підприємства.

10.1 Теоретична частина

Економічна безпека підприємства - це захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, кадрового, соціального) від негативної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, а також здатність суб'єкта до відтворення.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування та розвиток.

Структура економічної безпеки підприємства (ЕБП) включає внутрішньовиробничі та позавиробничі складові.

Внутрішні складові: фінансова; інтелектуальна і кадрова; техніко-технологічна; політико-правова; інформаційна; екологічна; силова.

До позавиробничих складових відносять ринкову та інтерфейсну безпеку.

Основною складовою економічної безпеки підприємства є **фінансова безпека**, яка являє собою такий стан підприємства, що дозволяє забезпечити фінансову стійкість, платоспроможність, ліквідність та достатню фінансову незалежність підприємства у довгостроковому періоді, оптимальне залучення та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства.

Оцінити фінансову безпеку допоможе підхід, що дозволяє визначити ступінь фінансової стійкості і відповідно ступінь фінансової безпеки підприємства.

Передбачається використання таких показників:

$\pm E_c$ – надлишок (+) чи недолік (-) власних оборотних засобів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства;

$\pm E_m$ – надлишок чи недолік власних оборотних засобів, а також середньострокових і довгострокових кредитів і позик;

$\pm E_n$ – надлишок чи недолік загальної величини оборотних засобів. Ці показники відповідають показникам забезпеченості запасів і витрат джерелами їх формування. Вони розраховуються за такими формулами:

$$\pm E_c = E_c - Z, \quad (10.1)$$

$$\pm E_m = (E_c + K_m) - Z, \quad (10.2)$$

$$\pm E_n = (E_c + K_m + K_l) - Z, \quad (10.3)$$

де Z – сума запасів і витрат;

E_c – сума власних оборотних засобів підприємства;
 K_m – середньострокові і довгострокові кредити і позики;
 K_t – короткострокові кредити і позики.

Залежно від значень оцінних показників виділяють п'ять сфер фінансової стійкості (сфер ризику). Їх можна зіставити з п'ятьма рівнями фінансової безпеки.

Абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека, коли для функціонування підприємству досить власних оборотних засобів

$$\pm E_c \geq 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0. \quad (10.4)$$

Сфера нормальної фінансової стійкості і нормальний рівень безпеки, коли підприємство практично обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат

$$\pm E_c \approx 0, \pm E_m \approx 0, \pm E_n \approx 0. \quad (10.5)$$

Сфера хитливого фінансового стану і нестабільного рівня безпеки, коли підприємству недостатньо власних оборотних засобів, і воно наближається до середньострокових і довгострокових позик і кредитів

$$\pm E_c < 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0. \quad (10.6)$$

Сфера критичного фінансового стану і критичного рівня безпеки, коли підприємство для фінансування своєї діяльності наближається до короткострокових кредитів (крім середньострокових і довгострокових)

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n \geq 0. \quad (10.7)$$

Сфера кризового фінансового стану і кризового рівня безпеки, коли підприємство не в змозі забезпечити фінансування своєї діяльності ні власними, ні позиковими засобами, тобто знаходиться у стадії банкрутства.

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n < 0. \quad (10.8)$$

10.2 Завдання для самостійного виконання

Необхідно визначити сферу фінансової стійкості (ризик) за такими даними:

Таблиця 10.1 – Початкові дані, тис. грн.

Найменування	Номер варіанта														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Сума запасів і витрат	10	15	17	23	25	8	34	29	54	12	5	31	40	9	15
2. Сума власних оборотних засобів підприємства	12	20	15	30	26	15	32	31	48	15	4,8	36	42	11	19
3. Середньострокові і довгострокові кредити і позики	0	2	7	0	3	1	0	5	6	0	2	0	3	1	4
4. Короткострокові кредити і позики	4	5	2	1	3	4	7	2	4	6	2	1	3	4	1

10.3 Запитання для самоконтролю

1. Що таке економічна безпека?
2. В чому полягають головна мета та цілі економічної безпеки?
3. Від чого залежить рівень економічної безпеки? Назвіть чинники, що формують відповідний рівень безпеки підприємства?
4. Назвіть методи діагностики рівня економічної безпеки підприємства.
5. Що є джерелами негативних впливів на економічну безпеку підприємства?
6. Які є види загроз економічній безпеці підприємства?
7. Якою є структура економічної безпеки підприємства?
8. Охарактеризуйте фінансову складову економічної безпеки підприємства (ЕБП).
9. Охарактеризуйте інтелектуальну і кадрову складову ЕБП.
10. Охарактеризуйте техніко-технологічну складову ЕБП.
11. Охарактеризуйте політико-правову складову ЕБП.
12. Охарактеризуйте інформаційну складову ЕБП.
13. Охарактеризуйте екологічну складову ЕБП.
14. Охарактеризуйте фінансову складову ЕБП.

10.4 Тестові завдання

1. Що таке фінансова безпека підприємства?
 - а) ступінь захищеності суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях;
 - б) стійкість фінансових ресурсів підприємства;
 - в) захищеність від фінансових злочинів;
 - г) запорука успіху підприємства.

2. Що повинна забезпечувати фінансова безпека підприємства?
 - а) фінансову стабільність підприємства;
 - б) стан, що дозволяє забезпечувати рівновагу, стійкість, платоспроможність та ліквідність підприємства;
 - в) безпечне використання засобів підприємства;
 - г) захищеність фінансових ресурсів підприємства.

3. Чим оцінюється стан фінансової безпеки підприємства?
 - а) рівнем захищеності його засобів;
 - б) фінансовими коефіцієнтами, станом дебіторської та кредитної заборгованості;
 - в) можливістю вдало реалізувати продукцію і отримати прибуток;
 - г) надійністю партнерів.

4. Що необхідно для визначення рівня фінансової безпеки підприємства?

- а) показники фінансової безпеки, що мають порогові значення;
- б) граничні значення показників фінансової безпеки;
- в) порогові значення показників фінансової безпеки підприємства, що порівнюються з граничними значеннями;
- г) кваліфікована робота служби безпеки підприємства.

5. Що належить до внутрішніх показників збереження фінансової безпеки підприємства?

- а) касова, податкова і платіжна система;
- б) збутова і маркетингова стратегія;
- в) ефективність системи внутрішнього контролю та юридичне за безпечення підприємства;
- г) все вище перелічене.

6. Що належить до зовнішніх показників збереження фінансової безпеки підприємства?

- а) нормативно-законодавча база збереження фінансової безпеки підприємства, ефективні ділові стосунки з банківською системою та надійність партнерів;
- б) фінансова стабільність в країні;
- в) укладання вдалих договорів;
- г) низький рівень конкуренції.

7. Які внутрішні показники підприємства можуть спричинити втрату фінансової безпеки?

- а) некваліфікований персонал;
- б) неправильний підхід служби безпеки підприємства;
- в) неправильний вибір стратегії підприємства та неправильне управління активами та пасивами підприємства;
- г) постійні зміни персоналу.

8. Вкажіть завдання фінансової безпеки підприємства.

- а) ідентифікація небезпек і загроз підприємства, контроль, аналіз і оцінка заходів фінансової безпеки;
- б) розрахунок системи моніторингу фінансової безпеки та заходів, направлених на збереження фінансової безпеки;
- в) визначення індикаторів фінансової безпеки підприємства;
- г) все вище перелічене.

9. У чому полягають основні задачі фінансової безпеки підприємства?

а) у стійкості фінансових операцій, запобіганні конфліктів між акціонерами і кредиторами, оптимальним розподілом фінансових ресурсів, запобіганні фінансовим злочинам;

б) у стійкості фінансових операцій, запобіганні конфліктів між акціонерами і кредиторами, оптимальним розподілом фінансових ресурсів;

в) у захисті капіталу підприємства;

г) у слідкуванні за безпекою фінансових операцій;

д) у залученні коштів з боку інвесторів.

10. Як Ви гадаєте, конкуренція впливає на рівень фінансової безпеки підприємства?

а) вплив незначний;

б) конкуренція забезпечує розвиток фінансової безпеки підприємства;

в) чим нижчий рівень конкуренції на ринку, тим вищий рівень фінансової безпеки підприємства;

г) не впливає.

11. Гарантуванням безпеки майна і капіталів підприємства (організації) займаються такі підрозділи фірми:

а) служба безпеки і інформаційно-аналітичний підрозділ;

б) служба безпеки і фінансова служба;

в) служба безпеки і психологи;

г) служба безпеки, вище керівництво фірми і служба зв'язків з громадськістю.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Авторське право – система правових норм, що визначають виключне право авторів наукових, літературних та художніх творів на використання плодів своєї праці.

Амортизація – це поступове перенесення вартості основних засобів на вартість виготовленої продукції, виконаних робіт і послуг з метою їх повного відновлення.

Асортимент – різновид виробів в межах даної номенклатури.

Валова продукція – загальний обсяг виробництва, тобто обсяг виготовленої продукції, робіт, послуг, виконаних на підприємстві за певний (плановий) період у незмінних (порівняльних) цінах.

Валовий оборот – загальний обсяг продукції, робіт, що виготовлені на підприємстві всіма його підрозділами, незалежно від призначення (для власних цілей чи для реалізації на сторону) за певний (плановий) період.

Винахід – принципово нове технічне вирішення існуючої виробничої проблеми, що дає позитивний ефект для народного господарства.

Виробіток – кількість продукції, що виготовлена за одиницю часу або приходиться на одного середньооблікового працівника.

Виробництво – процес, спрямований на створення продукції або надання послуг з метою задоволення суспільних і особистих потреб.

Виробнича інфраструктура – комплекс підрозділів, які прямо не беруть участі в створенні продукції підприємства, але сприяють роботі основних цехів, створюючи необхідні для цього умови (допоміжні та обслуговуючі цехи та господарства (ремонтний, транспортний, інструментальний, енергетичний, складське господарство); магістральні об'єкти, комунікаційні мережі, засоби збору й обробки інформації тощо).

Виробнича потужність – це максимально можливий випуск продукції підприємством за певний час (зміну, добу, місяць, рік) у встановленій номенклатурі та асортименті при повному завантаженні обладнання та виробничих площ.

Виробнича програма підприємства (план виробництва та реалізації продукції) – система планових завдань з виробництва й доставки продукції споживачам у розгорнутій номенклатурі, асортименті, відповідної якості та у встановлені строки згідно з договорами поставок.

Виробнича структура – виробничі підрозділи – цехи, ділянки, що обслуговують господарства та служби (прямо або побічно беруть участь у виробництві), зв'язки між ними, взяті в сукупності.

Виробничий персонал – працівники, зайняті у виробництві та його обслуговуванні (зайняті в основних і допоміжних підрозділах підприємства, у заводських лабораторіях, дослідницьких відділах, апараті заводоуправління, працівники охорони).

Виробничий процес – сукупність окремих процесів праці, спрямованих на перетворення сировини та матеріалів у готову продукцію.

Виробничі запаси – матеріальні ресурси, які необхідні для забезпечення процесу виробництва сировиною та матеріалами.

Витрати майбутніх періодів – нематеріальні елементи оборотних фондів, які включають витрати на підготовку та освоєння нової продукції, які здійснюються в поточному році, але на собівартість продукції будуть віднесені в наступному році.

Відкрите акціонерне товариство – вид акціонерного товариства, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки, купуватися та продаватися на біржах.

Відновна вартість основних фондів – це розрахункові витрати на відтворення в сучасних умовах їхньої точної копії з використанням аналогічних матеріалів та збереженням всіх експлуатаційних параметрів.

Відрядна форма оплати праці передбачає залежність суми заробітку від кількості виготовлених виробів або обсягу виконаних робіт за певний період часу.

Гудвіл – сформований імідж фірми, складовими якого є досвід, ділові зв'язки, престиж товарних знаків, стала клієнтура, доброзичливість та прихильність споживачів тощо.

Державне підприємство – підприємство, засноване на загальнодержавній власності.

Дивізіонна структура управління – структура, яка будується за принципами групування виробничих підрозділів за продуктами, групами споживачів, за місцем розташування.

Додаткова заробітна платня – винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці.

Допоміжні виробничі процеси – процеси виготовлення продукції, які здійснюються на власні потреби підприємства для забезпечення нормального здійснення основних процесів.

Дохід – виручка підприємства від реалізації продукції, послуг та виконання робіт без урахування податку на додану вартість та акцизного збору.

Дочірнє підприємство – підприємство, єдиним засновником і власником якого є інше підприємство.

Економічна безпека підприємства – це захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, кадрового, соціального) від негативної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, а також здатність суб'єкта до відтворення.

Економічні методи управління – прийоми та способи управління, які мають в своїй основі використання економічних законів, економічних інтересів і показників.

Загальна матеріалоемність – вартість усіх матеріальних витрат на одиницю виробу чи на 1 гривню виготовленої продукції.

Загальна структура підприємства – комплекс виробничих підрозділів, організацій із управління підприємством та обслуговуванням працівників, їхня кількість, величина, взаємозв'язки та співвідношення між ними за зайнятою площею, чисельністю працівників і пропускнуою здатністю.

Загальні витрати виробництва – витрати на весь обсяг продукції за певний період, їх величина залежить від тривалості періоду та кількості виготовленої продукції.

Заохочувальні та компенсаційні виплати – винагорода за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами та положеннями, компенсаційні та інші грошові й матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які здійснюються понад установлені зазначеними актами норми.

Заробітна плата – винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Змінні витрати – витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виготовленої продукції.

Інвестиції – усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті яких створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Індивідуальне підприємство – підприємство, засноване на особистій власності фізичної особи та її праці.

Інноваційна діяльність – пошук можливостей, що забезпечують практичне використання наукового, науково-технічного результату та інтелектуального потенціалу з метою одержання нового або вдосконаленого продукту, способу його виробництва та задоволення суспільних потреб в конкурентоспроможних товарах і послугах.

Інноваційний процес – процес перетворення наукового знання в фізичну реальність, тобто це процес створення, освоєння та розповсюдження нововведення, що задовольняє нові суспільні потреби.

Інновація – цільова зміна в функціонуванні підприємства як системи; кінцевий результат інноваційної діяльності, що знайшов втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг.

Інфраструктура підприємства – комплекс цехів, господарств і служб підприємства, які забезпечують необхідні умови для функціонування підприємства.

Кваліфікація – сукупність спеціальних знань і навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій зумовленої складності.

Керівники – працівники, які обіймають керівні посади на підприємстві та його структурних підрозділах.

Колективне підприємство – підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської та релігійної організації.

Командитне товариство – товариство, що включає поряд з одним чи декількома учасниками, що відповідають за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, також одного або більше учасників, відповідальність яких обмежується внеском у майні суспільства (вкладників). Якщо в командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, то вони несуть солідарну відповідальність за борги товариства.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання промислового та банківського капіталу для досягнення спільної мети.

Концентрація виробництва – зосередження виробництва на великих підприємствах у межах кожної галузі.

Концерн – статутне об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємців.

Кооператив – вид підприємства, яке створене громадянами України, що добровільно об'єдналися на основі членства для загального здійснення господарської та іншої діяльності.

Корпорація – договірне об'єднання господарських суб'єктів на засадах інтеграції виробничих, наукових і комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.

Масове виробництво – виготовлення окремих видів продукції у великих кількостях на вузькоспеціалізованих робочих місцях протягом тривалого періоду.

Мінімальний (страховий) запас – запас, який створюється на випадок непередбачених відхилень у постачанні і забезпечує безупинну роботу підприємства.

Місія – основна загальна ціль підприємства (чітко визначена причина існування, основне його призначення, напрям суспільно-підприємницької діяльності).

Модернізація діючого виробничого обладнання – його удосконалення з метою запобігання техніко-економічному старінню та підвищенню техніко-експлуатаційних параметрів до рівня сучасних вимог виробництва.

Моральний знос основних фондів виражається в знеціненні їх вартості до настання повного фізичного спрацювання під впливом науково-технічного прогресу.

Незавершене виробництво – предмети праці, які ще не пройшли всі стадії обробки.

Нематеріальні ресурси – ресурси, які не мають матеріальної основи, але здатні давати прибутки або користь підприємству впродовж досить тривалого періоду.

Непрямі витрати – витрати, величина яких не може бути прямо обчислена на одиницю продукції, бо вони пов'язані не з виготовленням окремого виробу, а з процесом виробництва загалом.

Номенклатура – перелік назв окремих видів продукції.

Номінальна заробітна плата – сума коштів, отримана працівником за свою працю.

Норма виробітку – кількість продукції, що повинна бути виготовлена одним працівником (бригадою) за одиницю часу.

Норма запасу оборотних коштів – мінімально необхідна кількість днів, на яку треба визначити запас матеріалів для нормального функціонування підприємства.

Норма обслуговування – встановлена норма кількості одиниць устаткування (робочих місць, квадратних метрів площі), яка обслуговується одним робітником або бригадою протягом зміни.

Норма часу – тривалість робочого часу, необхідного для виготовлення одиниці продукції або виконання певного обсягу робіт.

Норма чисельності – необхідна для виконання певної роботи чисельність персоналу.

Норматив оборотних коштів – їх мінімальний плановий розмір, необхідний для нормального функціонування підприємства.

Нормативна трудомісткість – сума витрат робочого часу окремого робітника чи бригади на виготовлення одиниці продукції або виконання комплексу.

Нормування праці – визначення максимально часу для виконання конкретної роботи або операції в умовах даного виробництва, або мінімально кількості продукції, що виготовляється за одиницю часу.

Об'єкти промислової власності – винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, ноу-хау, товарні марки та товарні знаки, гудвіл.

Оборотні фонди – частина виробничих фондів, елементи яких у процесі праці витрачаються в кожному виробничому циклі, змінюють свою натурально-предметну форму і переносять усю свою вартість на вартість виготовленої продукції.

Оборотність оборотних коштів – тривалість повного кругообігу засобів з моменту придбання оборотних коштів (покупки сировини, матеріалів тощо) до виходу та реалізації готової продукції.

Одиничне виробництво – штучне виробництво виробів різноманітної та непостійної номенклатури обмеженого споживання.

Операційний прибуток – результат операційної (виробничо-збутової або основної для даного підприємства) діяльності.

Орендне підприємство – підприємство, створене на базі орендованого майна державного підприємства.

Основна заробітна плата – винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норм часу, виробітку, обслуговування, посадових обов'язків).

Основні засоби – це матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр, що призначаються підприємством для використання у господарській діяльності, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом, та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Основні фонди – засоби праці, які використовуються в процесі виробництва тривалий час (впродовж періоду, який перевищує 365 календарних днів від дати їх введення в експлуатацію), зберігаючи при цьому свою натурально-предметну форму, а їхня вартість переноситься на виготовлену продукцію поступово у міру використання у вигляді амортизаційних відрахувань.

Патент – документ, яким держава (державний орган) надає особі або підприємству виключне право використання зазначеного в патенті винаходу або раціоналізаторської пропозиції.

Первісна вартість основних фондів відображає суму витрат підприємства на їх створення та введення в дію (вартість придбання обладнання, транспортні витрати, пов'язані з його доставкою та вартість монтажних робіт на місці експлуатації).

Підготовчий запас – запас, який пов'язаний з необхідністю приймання, розвантаження, сортування і складування виробничих запасів.

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським Кодексом України та іншими законами.

Планування – процес визначення цілей, яких підприємство хоче досягти за певний період, а також засобів, шляхів та умов їх досягнення.

Повне товариство – товариство, всі учасники якого займаються

спільною підприємницькою діяльністю та відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Погодинна форма оплати праці – оплата праці залежно від відпрацьованого часу та рівня кваліфікації.

Постійні витрати – витрати, загальна сума яких не залежить від кількості виготовленої продукції в певних межах.

Поточний запас – основний вид запасу, необхідний для безперебійної роботи підприємства між двома суміжними поставками, визначається в натуральних одиницях.

Прибуток – це частина виручки, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу та комерційну діяльність підприємства.

Прибуток від звичайної діяльності – різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків з прибутку.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування – алгебраїчна сума прибутку від основної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

Прибуток від операційної діяльності – алгебраїчна сума валового прибутку, іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат.

Приватне підприємство – підприємство, засноване на власності окремого громадянина України, з правом наймання робочої сили.

Продуктивність праці – показник, який характеризує ефективність праці в процесі виробництва продукції та показує здатність працівника випускати певну кількість продукції за одиницю часу.

Промисловий зразок – розроблена автором або авторським колективом модель виробу, який буде випускатися на даному підприємстві.

Пропорційні витрати – витрати, розмір яких перебуває у пропорційній залежності від обсягів виробництва (кількості виготовленої продукції).

Професія – вид трудової діяльності, що потребує певної підготовки.

Прямі витрати – витрати, безпосередньо пов'язані з виготовленням певного виду продукції і можуть бути обчислені на одиницю цієї продукції прямо.

Рационалізаторська пропозиція – корисна рекомендація, що стосується техніки та технології, які використовуються на даному підприємстві.

Реалізована продукція – товарна продукція, яку фактично відвантажено й оплачено споживачем продукції підприємства за певний (плановий) період.

Реальна заробітна плата – кількість товарів і послуг, які працівник може придбати за зароблену суму грошей.

Резерви підвищення продуктивності праці – невикористані можливості економії затрат праці, які з’являються внаслідок дії тих чи інших факторів (удосконалення техніки, технології, організації виробництва і праці тощо).

Реконструкція діючого підприємства – здійснення за єдиним проектом повного або часткового переобладнання виробництва.

Ремонт основних фондів – це відновлення фізично зношених окремих конструктивних елементів (вузлів, деталей) і підтримання основних фондів у роботоздатному стані протягом усього терміну їх служби.

Рентабельність підприємства – відносний показник прибутковості підприємства.

Робітники – особи, безпосередньо зайняті створенням матеріальних цінностей або роботами із надання виробничих послуг і переміщення вантажів.

Розміщення виробництва – форма територіальної його організації, яка полягає у просторовому розподілі підприємств і галузей по економічних та адміністративних районах країни.

Розширення діючого підприємства – спорудження за новим проектом його другої або наступної черги, додаткових виробничих комплексів, нових цехів тощо.

Селянське (фермерське) господарство – форма підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробленням та реалізацією.

Серійне виробництво – одночасне виготовлення партіями (серіями) широкої номенклатури однорідної продукції, виготовлення якої продовжується тривалий час.

Сертифікат – документ, що засвідчує високий рівень якості, відповідність вимогам міжнародних стандартів.

Система якості – сукупність організаційної структури, відповідальності, процедур, процесів і ресурсів, що забезпечує здійснення загального управління якістю.

Сімейне підприємство – підприємство, засноване на власності та праці громадян України – членів однієї родини, які проживають разом.

Службовці – працівники, які здійснюють підготовку та оформлення документації, господарське обслуговування, облік та контроль.

Собівартість продукції як економічна категорія – грошове вираження витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Спеціалізація – процес зосередження випуску конструктивно та технологічно однорідної продукції, її окремих частин або технологічних процесів на підприємствах, в об’єднаннях або галузях.

Спеціалісти – працівники, які виконують інженерно-технічні, економічні та інші роботи.

Спільне підприємство – підприємство, засноване на базі об'єднання майна іноземної юридичної або фізичної особи і суб'єкта державної власності.

Споживче товариство – самостійна демократична організація громадян, які на основі добровільності членства і взаємодопомоги за містом проживання або роботи поєднуються для загального господарювання з метою поліпшення свого економічного та соціального стану.

Стратегія – генеральна комплексна програма дій, що визначає пріоритетні для підприємства проблеми, його місію, головні цілі та розподіл ресурсів для їх досягнення.

Тарифна система – сукупність нормативів, які забезпечують можливість здійснювати диференціацію та регулювання заробітної платні різних груп і категорій працівників у залежності від якісних характеристик їх праці.

Тарифна сітка – шкала кваліфікаційних розрядів і відповідних їм тарифних коефіцієнтів.

Тарифна ставка – абсолютний розмір оплати праці різноманітних груп робітників за одиницю робочого часу, який виражений у вартісній формі.

Тарифно-кваліфікаційний довідник – збірник нормативних документів, що містить систему вимог, яким повинні відповідати працівники певної професії та кваліфікації.

Технічне переоснащення підприємства – здійснення комплексу заходів, що передбачають підвищення до сучасних вимог технічного рівня окремих ділянок виробництва за рахунок впровадження нової техніки, механізації та автоматизації виробничих процесів, модернізації та заміни технічно застарілого обладнання.

Технологічний запас – запас, який створюється у випадках, коли даний вид сировини має потребу в попередній обробці (наприклад, на підсушування сировини, підігрівання тощо).

Товариство з додатковою відповідальністю – господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Товариство з обмеженою відповідальністю – це засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом.

Товарна продукція – обсяг готової продукції, напівфабрикатів, призначених для реалізації на сторону (іншим підприємствам), а також робіт і послуг промислового характеру, що виконані для інших підприємств.

Товарні знаки та товарні марки — це оригінальні символи, якими товар даної фірми відрізняється від товарів конкурентів.

Транспортний запас – запас, який створюється у випадку перевищення термінів вантажообігу в порівнянні з термінами документообігу на підприємствах, вилучених від постачальників на значні відстані.

Трудові ресурси (персонал) підприємства – це сукупність постійних працівників, які одержали необхідну професійну підготовку і (або) мають практичний досвід і навички роботи та вкладають їх в проведення господарсько-фінансової діяльності підприємства.

Трудомісткість продукції – сума всіх витрат праці на виробництво одиниці продукції на даному підприємстві.

Фізичний знос основних фондів виражається у втраті основними фондами технічних властивостей та характеристик в результаті експлуатації, атмосферних впливів, умов збереження.

Фонд оплати праці – загальна сума витрат на оплату праці працівників підприємства і виплат соціального характеру.

Цех – виробничий адміністративний відособлений підрозділ підприємства, у якому виготовляється продукція або виконується певна стадія виробництва, в результаті якої створюється напівфабрикат, використовуваний на даному або інших підприємствах.

Чистий прибуток – алгебраїчна сума прибутку від звичайної діяльності та надзвичайного прибутку, надзвичайного збитку та податків з надзвичайного прибутку.

Якість – сукупність властивостей продукції, що зумовлюють ступінь її придатності задовольняти потреби людини відповідно до свого призначення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
3. Податковий кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
4. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. №514 – VI [Електроний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.
5. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. №108/95 [Електроний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>.
6. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку [Електроний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000099.html.
7. Афанасьєв М. В. Економіка підприємства : навч.-метод. посіб. / Харківський національний економічний ун-т / М. В. Афанасьєв, О. Б. Плоха. – Харків : ВД «Інжек», 2007. – 320 с.
8. Березін О. В. Економіка підприємства : навч. посібник / Березін О. В., Березіна Л. М., Бутенко Н. В. – К. : Знання, 2009. – 390 с.
9. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. – Вид. 2-е, доп., перероб. / Бойчик І. М. – К. : Атіка, 2007. – 528 с.
10. Бондар Н. М. Економіка підприємства : навч. посібник / Міжрегіональна академія управління персоналом / [Бондар Н. М., Воротін В. Є., Гаєвський О. А.]; під ред. Калини А. В. – К. : МАУП, 2006. – 352 с.
11. Бондар Н. Н. Экономика предприятия : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Бондар Н. Н. – К. : МАУП, 2007. – 432 с.
12. Гетьман О. О. Економіка підприємства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 2-ге вид. / Гетьман О. О., Шаповал В. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 488 с.
13. Грабовецький Б. Є. Економіка підприємства : навч. посібник / Б. Є. Грабовецький, Т. М. Пілявоз. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 249 с.
14. Грицюк Е. О. Економіка підприємства : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Грицюк Е. О. – К. : Дакор, 2009. – 303 с.
15. Економіка підприємства : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Державний вищий навчальний заклад «Київський

національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана» / Швиданенко Г. О. (ред.) – К. : КНЕУ, 2009. – 439 с.

16. Економіка підприємства : навч. посібник / Донецький ун-т економіки та права/ [Б. Г. Шелегеда, Н. В. Касьянова, А. Я. Берсуцький та ін.]. – Донецьк : ДонУЕП, 2006. – 380 с.

17. Економіка підприємства : підручник / [Шегда А. В., Нахаба М. П., Баюра Д. О. та ін.]; під ред. Шегди А. В. – К. : Знання, 2006. – 615 с.

18. Економіка підприємства : підручник / за загальною редакцією К. М. Петровича. – 2-е вид., виправл. – Львів : «Магнолія 2006», 2007. – 580 с.

19. Економіка підприємства : підручник / за ред. С. Ф. Покропивного. – 3-тє вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 528 с.

20. Економіка підприємства : [посіб. з самост. вивчення курсу] / Харів П. С., Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Гощинський А. В. – Тернопіль : ТІСІТ, 2007. – 312 с.

21. Калина А. В. Економіка підприємства : навч. посібник / університет сучасних знань / Калина А. В., Котвицький А. А., Стожок О. З. – К. : Знання України, 2007. – 323 с.

22. Ковальчук І. В. Економіка підприємства : навч. посіб. / Ковальчук І. В. – К. : Знання, 2008. – 679 с.

23. Манів З. О. Економіка підприємства : навч. посібник. – 2-е вид., стер. / Манів З. О., Луцький І. М. – К. : Знання, 2006. – 580 с.

24. Осипов В. І. Економіка підприємства : підручник / Осипов В. І. – Одеса : Маяк, 2005. – 724 с.

25. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живко З. Б. та ін. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.

26. Павловська Л. Д. Економіка підприємства : навч. посіб. для підгот. бакалаврів із напрямів галузі 0305 «Економіка та підприємництво» у вищ. навч. закл. II-IV рівнів акредитації Мінагрополітики України / Житомирський національний агроекологічний ун-т. / Павловська Л. Д. – Житомир : [ЖНАЕУ], 2009. – 639 с.

27. Посилкіна О. В. Економіка підприємства : [підручник для студ. вищих навч. закладів] / Посилкіна О. В., Сагайдак Р. В., Козирєва О. В., Латін П. Д. – Харків : Золоті сторінки, 2006. – 488 с.

28. Сідун В.А. Економіка підприємства : навч. посіб. – Вид. 2-ге, пере-роб. та доп. / Сідун В. А., Пономарьова Ю. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 356 с.

29. Тестові завдання для перевірки знань з навчальної дисципліни «Економіка підприємства» : для студ. напряму підготов. «Управління персоналом та економіка праці» всіх форм навчання / Харк. нац. екон. університет / [уклад. Кожанова Є. П.]. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 96 с.

Начальне видання

Методичні вказівки та завдання
до проведення практичних занять та самостійної роботи
з дисципліни «Економіка підприємства»
для студентів всіх спеціальностей

Редактор В. Дружиніна
Коректор З. Поліщук

Укладачі: Марина Володимирівна Бальзан
Тетяна Миколаївна Пілявоз
Лариса Дмитрівна Глущенко

Оригінал-макет підготовлено Т. Пілявоз

Підписано до друку
Формат 29,7 × 42 ¼. Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman
Друк різнографічний. Ум. друк. арк.
Наклад прим. Зам. №

Вінницький національний технічний університет,
навчально-методичний відділ ВНТУ.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, к. 2201.
Тел. (0432) 59-87-36.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-87-38.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.